

Economisch-Statistische Berichten

Was 1954 een slecht jaar voor de
Verenigde Staten?

★

Het nominale loon als instrument voor
de politiek der inkomensverdeling

★

Dr H. Kahrel

Waterschaarste in waterland

★

Dr Ir W. B. Kloos

Functie en plaats van het railvervoer
in de planologische ontwikkeling van
ons land

(I)

★

Drs J. van Essche

Het sparen in België in 1954

UITGAVE VAN HET NEDERLANDSCH ECONOMISCH INSTITUUT

40e JAARGANG

No. 1975

WOENSDAG 20 APRIL 1955

Bij de Afd. Streekonderzoek van het Landbouw-Economisch Instituut vacceert de betrekking van

ECONOOM

De functionaris zal worden belast met zelfstandig onderzoekswerk op landbouwkundig gebied. Belangstelling voor sociale vraagstukken, gevoel voor teamwork en een goed stylistisch vermogen zijn vereist.

Brieven naar: Van Stolkweg 29, Den Haag.

Industriële Onderneming
in Durban (Zuid-Afrika) vraagt een

leidende commerciële kracht

die bij gebleken geschiktheid kan worden opgenomen in de directie. Opleiding Economische Handels-Hogeschool strekt tot aanbeveling. Leeftijd tot ca. 35 jaar.

Honorering: ruim salaris met tantième-regeling.

Sollicitanten worden verzocht hun met de hand geschreven brieven met uitvoerige inlichtingen, gemerkt „ZA” te richten aan

Drs Ir H. J. Kolkman, W. Verschoor
en Drs J. C. Oudshoorn
Psychologisch Adviseurs
Groothandelsgebouw B7 Rotterdam

Op het Hoofdkantoor van de

NATIONALE LEVENSVZERKERING-BANK N.V.

Schiekade 130 - Rotterdam

kan worden geplaatst een

FUNCTIONARIS

die de leiding van de afdeling personeelszaken op zich zal kunnen nemen.

Gegadigden moeten een academische vorming hebben genoten, althans over een brede algemene ontwikkeling beschikken.

Practische ervaring in een groot bedrijf is vereist. Leeftijd omstreeks 35 jaar.

Brieven met uitvoerige inlichtingen omtrent levensloop en foto te richten aan de Directie.

R. Mees & Zoonen

Bankiers en
Assurantie-makelaars

Rotterdam

Amsterdam - 's-Gravenhage
Delft - Schiedam - Vlaardingen

Adviezen inzake
Levensverzekeringen
en Pensioencontracten

ECONOMISCH- STATISTISCHE BERICHTEN

Uitgave van het Nederlandsch Economisch Instituut

Adres voor Nederland: Pieter de Hoochweg 120, Rotterdam-W.
Telefoon redactie: K 1800-52939. Administratie: K 1800-38040. Giro 8408.

Bankiers: R. Mees en Zoonen, Rotterdam.

Redactie-adres voor België: Dr J. Geluck, Zwijnaardse Steenweg-357, Gent.

Abonnementen: Pieter de Hoochweg 120, Rotterdam-W.

Abonnementsprijs: franco per post, voor Nederland en de Overzeese Rijksdelen (per zeepost) f 29,—, overige landen f 31,— per jaar. Abonnementen kunnen ingaan met elk nummer en slechts worden beëindigd per ultimo van het kalenderjaar.

Losse nummers 75 cts.

Aangetekende stukken in Nederland aan het Bijkantoor Westzeedijk, Rotterdam-W.

Advertenties. Alle correspondentie betreffende advertenties te richten aan de Koninklijke Nederlandsche Boekdrukkerij H. A. M. Roelants, Lange Haven 141, Schiedam (Telefoon 69300, toestel 1 of 3).

Advertentie-tarief f 0,30 per mm. Contract-tarieven op aanvraag. Rubrieken „Vacatures” en „Beschikbare krachten” f 0,60 per mm (dubbele kolom). De administratie behoudt zich het recht voor om advertenties zonder opgaaf van redenen te weigeren.

→ Voor overige „Vacatures” zie pag. 323 en 324.

Was 1954 een slecht jaar voor de Verenigde Staten?

De recente ontwikkeling van de conjunctuur in de Verenigde Staten wordt in het algemeen gunstig beoordeeld. Men wijst er daarbij op, dat de recessie, welke in de loop van 1953 inzette, van beperkte omvang bleef en reeds spoedig, nl. in het eerste kwartaal van 1954, tot staan kwam.

De totale omvang van de nationale productie, het zgn. bruto-nationaal product, lag inderdaad in 1954 slechts enkele procenten beneden het peil van het recordjaar 1953 en boven dat van elk ander na-oorlogs jaar. Zo komt men er toe over 1954 te spreken als het voor de Verenigde Staten in economisch opzicht op één na beste jaar sinds de tweede wereldoorlog. Deze gedachtengang valt ook te beluisteren in het laatste „Economic Report of the President”, op 20 Januari jl. aan het Congres aangeboden. Op blz. 11 van dit rapport lezen wij: „... the year just concluded will go down in history as one of our most prosperous years”.

Het is daarom wellicht interessant de aandacht te vestigen op een in Februari jl. in de Verenigde Staten verschenen studie, welke een geheel ander geluid laat horen. We doelen hier op de studie van de „Conference on Economic Progress”¹⁾, een studie-commissie onder leiding van Leon H. Keyserling, de voormalige voorzitter van de raad van economische adviseurs van President Truman.

De commissie begint met er op te wijzen dat 1954 wel verre van op één na het beste, een zeer slecht jaar was voor de Amerikaanse economie. Het aantal volledig werklozen bedroeg in 1954 gemiddeld 3,2 miljoen, met uitzondering van 1949 het hoogste werkloosheidscijfer sinds de oorlog. Hierbij dient echter, aldus de commissie, teneinde een zuiver beeld van de werkgelegenheidssituatie te krijgen, de op volledige werkloosheid omgerekende gedeeltelijke werkloosheid nog opgeteld te worden. We komen zo op een totaal van ruim 4 miljoen volledig werklozen in 1954.

Inmiddels is hiermede, volgens de commissie, het economisch verlies voor de gemeenschap nog niet volledig beschreven. Perioden van recessie plegen de arbeidsproductiviteit, althans in de Verenigde Staten, ongunstig te beïnvloeden. Dit is ook in 1954 het geval geweest. Er vond nl., aldus de commissie, een verschuiving plaats

van arbeidskrachten van meer naar minder productief emplooi, met name van de industrie naar landbouw, handel en dienstverlening. Deze inefficiënte aanwending van arbeidskrachten in bezigheden, waarvoor zij niet zijn geschoold, betekent almede een vorm van verborgen werkloosheid.

Het totale verlies, hetwelk de Verenigde Staten tot nu toe door de in 1953 ingezette recessie hebben geleden, becijfert de commissie op ten minste 30 milliard dollar. Dit verlies is geleden ondanks, neen juist dóór het constante peil van het bruto-nationaal product in de loop van 1954. Immers, teneinde een voortdurend toenemende werkloosheid en daarmee een steeds groter verlies voor de gemeenschap te vermijden, is het, aldus de commissie, niet voldoende dat de nationale productie zich op hetzelfde peil handhaaft. Gezien de sterke groei van de Amerikaanse bevolking en de voortdurende stijging van de productiviteit dient het bruto-nationaal product jaarlijks met tenminste ca 5 pCt toe te nemen.

Volgens de commissie was dit afglijden van de Amerikaanse economie in de laatste twee jaar te vermijden geweest, en wel door een anders gerichte economische politiek van de federale regering. De commissie laakt het — gelukkig niet „à tort et à travers” doorgezette, maar niettemin in beginsel aanwezige — streven van de Overheid naar een sluitende begroting in het aangezicht van de voortdurend toenemende werkloosheid. Zij acht het met name onjuist dat de — matige — belastingverlagingen zijn gepaard gegaan met een drastische beperking van de overheidsuitgaven (van het eerste kwartaal 1953 tot het vierde kwartaal 1954 daalden de uitgaven van de federale regering met ruim 12 milliard dollar), terwijl een groot aantal collectieve behoeften, gelegen op het gebied van onderwijs, gezondheidszorg, wegeaanleg etc., welke dringend om voorziening vroegen, niet moeilijk te vinden waren.

De commissie beperkt zich overigens niet tot „crying over spilt milk”, doch waagt zich ook aan een conjunctuurprognose, op grond van welke prognose zij een aantal concrete voorstellen doet. Hierop hopen wij in een volgende beschouwing terug te komen.

N.E.I.

R. IWEMA.

¹⁾ „A National Prosperity Program”, 66 blz.

INHOUD

	Blz.		Blz.
Was 1954 een slecht jaar voor de Verenigde Staten? door Drs R. Iwema	307	Ingezonden stukken:	
Het nominale loon als instrument voor de politiek der inkomensverdeling	309	De praktische toepassing der credietverzekering in Nederland, door C. P. H. Groenendaal en O. F. Staleman, met naschrift van Dr A. D. Bonnet	318
Waterschaarste in waterland, door Dr H. Kahrel	311	Aantekening:	
Functie en plaats van het railvervoer in de planologische ontwikkeling van ons land (I), door Dr Ir W. B. Kloos	314	De werkende bevolking van Engeland	321
Het sparen in België in 1954, door Drs J. van Essche	317	Mededelingen voor economen	322
		Geld- en kapitaalmarkt, door Drs J. C. Brezet	322

Voor de niet-gesigneerde artikelen is de commissie van redactie verantwoordelijk.

COMMISSIE VAN REDACTIE: C. van den Berg; Ch. Glasz; L. M. Koyck; H. W. Lambers; J. Tinbergen; F. de Vries. Redacteur-Secretaris: A. de Wit. Adjunct Redacteur-Secretaris: J. H. Zoon.

COMMISSIE VAN ADVIES VOOR BELGIË: F. Collin; J. E. Mertens de Wilmars; J. van Tichelen; R. Vandeputte; A. Vlerick.

DE ARTIKELN VAN DEZE WEEK

Het nominale loon als instrument voor de politiek der inkomensverdeling.

Het nominale loon mag als instrument der economische politiek onder de momentele omstandigheden slechts een beperkte betekenis hebben. Het is een goed instrument op langere termijn. Door het thans op korte termijn toe te passen dreigt men de ontwikkeling te forceren. Meer dan een loonsverhogingspolitiek is thans een politiek geboden, die op verhoogde prijsflexibiliteit is gericht. Zij ligt eveneens in de lijn van een verdediging van het arbeidsaandeel in het nationale inkomen. Het is waar, dat men zich van het streven naar verhoogde prijsflexibiliteit op korte termijn geen overdreven resultaten mag voorstellen. Drastische prijsverlagingen zijn uiteraard niet op korte termijn en zeker niet over de gehele linie te verwachten. De op verhoogde prijsflexibiliteit gerichte politiek werkt echter, in tegenstelling tot een voortdurende loonopdriving, wat de economie als geheel betreft, in de goede richting. Het kan zijn, dat haar effect uiteindelijk onvoldoende blijkt te zijn om het arbeidsaandeel op lange termijn te handhaven. Dan moet uiteraard opnieuw raad worden verschaft. Men moet echter de politiek van inflatievermindering haar kans geven. Dat gebeurt niet, wanneer de zelfbeperking, die van de verschillende maatschappelijke groepen wordt gevraagd, bij voorbaat wordt doorkruist door een te vroege claim op een nieuwe loonronde. Rust vergt vertrouwen. Vertrouwen in de ontwikkeling op lange termijn, dat ongeschokt blijft door tijdelijke eisen van het ogenblik.

Dr H. KAHREL, Waterschaarste in waterland.

Schrijver geeft een korte schets van de ontwikkeling van de drinkwatervoorziening in Nederland en gaat vervolgens in op het vraagstuk van de uitputting der waterwinningsmogelijkheden. Tweederde gedeelte van het ruwe water, dat voor de bereiding van goed drinkwater door de waterleidingbedrijven wordt gewonnen, is grondwater. Daar niet meer voldoende grondwater beschikbaar is, zijn nu plannen in uitvoering om Lekwater naar de duinen te brengen teneinde het grondwaterpeil en de grondwatervoorraad in de duinen weer op te voeren resp. op peil te houden. Daar de waterleidingbedrijven in het jaar 2000 ongeveer 400 mln m³ per jaar aan de Rijn moeten onttrekken en landbouw en nijverheid daarop eveneens voor een gedeelte zijn aangewezen, is de kans op watergebrek in tijden van lage waterstand in de rivier zeer groot. Veel zal afhangen van ons toekomstig verbruik; één der grootste vraagtekens moet bij beschouwing van de toekomstige ontwikkeling worden geplaatst bij het zgn. industriële verbruik. Vervolgens noemt schrijver enkele vormen van watersverspilling en de wijze waarop deze kan worden voorkomen. Als in het voorzieningsgebied veel verspilling voorkomt, kan het waterleidingbedrijf zich genoodzaakt zien tot een miljoenen vergende uitbreiding over te gaan. De prijs van drinkwater wordt in ons land slechts zelden gebruikt om het waterverbruik te beïnvloeden.

Dr Ir W. B. KLOOS, Functie en plaats van het railvervoer in de planologische ontwikkeling van ons land (I).

Er dient welbewust naar een optimaal gebruik van de grond te worden gestreefd. Schrijver gaat na, in hoeverre het railverkeer hiertoe bijdraagt. In de tweede helft van

de 19e eeuw en het begin van de 20e eeuw voltrok zich geleidelijk aan de scheiding tussen de drie stadssferen, city, industriegebieden en woonsfeer, waaraan zich later de recreatiesfeer toevoegde. Deze scheiding was slechts mogelijk dank zij een sterk tot ontwikkeling gekomen en perfect functionerend vervoersapparaat. Schrijver vergelijkt weg- en railverkeer in landschappelijk opzicht, naar vervoerscapaciteit en met betrekking tot de vervoerskosten. Hij concludeert dat de spoorweg van de landverkeersmiddelen verreweg de zuinigste grondgebruiker is, daarbij de grootste vervoerscapaciteit per in beslag genomen oppervlakte-eenheid bezit, en dat het railvervoer ook in economisch opzicht voor snel massatransport van personen het aangewezen vervoermiddel is.

Drs J. VAN ESSCHE, Het sparen in België in 1954.

De eerste gegevens, welke over het spaarjaar 1954 in België kunnen worden verzameld, wijzen in hun geheel niet op een afgetekende stijging of daling ten opzichte van 1953. Wel zijn er enkele gevoelige verschuivingen in de samenstelling merkbaar, doch deze schijnen elkaar grotendeels te zullen compenseren. Bij de Algemene Spaar- en Lijfrentekas liep het spaaroverschot door de toeneming der opvragingen terug. De deposito's op boekjes bij de banken groeiden eveneens geringer aan dan in 1953. De termijndeposito's namen echter sterker toe. Hoewel terzake nog vrijwel geen gegevens ter beschikking zijn, lijkt het waarschijnlijk, dat de netto opnemings van effecten door de particulieren een stijging te zien zal geven. De hypotheekinschrijvingen bereikten in 1954 een recordcijfer. Schrijver geeft als zijn indruk weer, dat het inkomen voor alle groepen, behalve die der landbouwers, steeg, evenals het verbruik, doch dat het spaarvolume stagneerde.

— SOMMAIRE —

Le salaire nominal comme instrument d'une politique de répartition des revenus.

Le salaire nominal ne peut, dans les circonstances actuelles, revêtir qu'une signification limitée, comme instrument de politique économique. C'est un bon moyen d'action à plus long terme. En ayant recours à court terme à cet instrument aux Pays-Bas, on risque de forcer le développement.

Dr H. KAHREL, Pénurie d'eau dans le pays des eaux.

L'auteur décrit le développement de l'approvisionnement en eau potable aux Pays-Bas. Il calcule qu'en l'an 2000 les risques de disette d'eau seront grands en période de basses eaux.

Dr Ir W. B. KLOOS, Fonction et place du transport ferroviaire dans le développement planifié des Pays-Bas (I).

Il faut tendre à une utilisation maximum du terrain. L'auteur recherche la mesure dans laquelle le trafic ferroviaire y contribue. Il compare l'aire du réseau ferroviaire à celle du réseau routier, leurs aspects planologiques, leur capacité respective de transport et le montant respectif des frais de transport.

Drs J. VAN ESSCHE, L'épargne en Belgique en 1954.

Les premières données disponibles en Belgique pour l'année 1954, n'indiquent ni hausse ni baisse par rapport à 1953. On observe cependant quelques modifications.

Het nominale loon als instrument voor de politiek der inkomensverdeling

De verdeling van het nationale inkomen over de onderscheidene productiefactoren — de categoriale verdeling — heeft sinds jaar en dag de aandacht der economen getrokken. Het vraagstuk interesseert niet alleen de theoreticus, maar is ook politiek van de grootste betekenis. De economische determinanten van de verdeling, de daarmee samenhangende machtsstrijd, de argumenten ook, waarmede verschillende sociale groepen, ten dele samenvallende met groepen van bezitters der productiefactoren, hun aandeel in het nationale inkomen trachten te verdedigen of te vergroten, vormen tezamen een problematiek die de tegenwoordige maatschappij tekenen. In het bijzonder spitst de kwestie zich toe in bepaalde fasen van de economische ontwikkeling. Zowel wanneer een depressie tot inkrimping van het reële inkomen leidt als ook wanneer welvaartstoename een zekere ruimte schept, presenteert dit verdelingsvraagstuk zich met meer dan gewone scherpte.

Het laatste geval doet zich thans voor. De stijging van het reële nationale inkomen gedurende de laatste jaren heeft bij verschillende groepen de wens levendig doen worden tot vergroting van hun aandeel. Allerwege vraagt men zich af of men niet te kort komt. Arbeiders, ambtenaren, middenstanders, intellectuelen en landbouwers letten niet alleen op hun eigen inkomen, doch vergelijken het met de algemene welvaart. Zowel het feit dat de maatschappelijke groepen thans nauwer dan vroeger zijn georganiseerd, als het feit dat het macro-economische onderzoek de aandacht meer op de betreffende samenhangen heeft gevestigd, draagt hiertoe bij. Meer dan vroeger houden raden en commissies zich met een en ander bezig; en dit alles vindt zijn weerslag in staatsstukken, memoranda en perspublicaties.

De nota van de Sociaal-Economische Raad „betreffende het vraagstuk van eventuele loonsverhogingen” van medio 1954 is in dezen een treffend voorbeeld. De Raad vindt in het achterblijven van het arbeidsaandeel dat in April 1954 werd geconstateerd, een uitgangspunt voor zijn advies inzake de toelaatbaarheid ener welvaartsloonronde.

Met deze benaderingswijze kwam het aandeel van de arbeid als een der belangrijke richtsnoeren voor de praktische loonpolitiek op de voorgrond. Tot dat tijdstip had men vooral, zij het niet uitsluitend, gevaren op het kompas van de kosten van het levensonderhoud. Het laatste betekent, ingeval van simpele toepassing, dat men de reële loonvoet constant houdt. Het is duidelijk, dat deze gedragslijn niet past in een expanderende economie. Daar lijkt een op het arbeidsaandeel gerichte loonpolitiek inderdaad meer op haar plaats. Maar wat houdt zij precies in?

Om dit na te gaan, en om te kunnen aangeven wat de praktische betekenis ener zodanige loonpolitiek is, lijkt het nuttig vast te stellen, dat het arbeidsaandeel gelijk is aan de verhouding tussen de reële loonvoet en de arbeidsproductiviteit; welke breuk eventueel nog gecorrigeerd moet worden voor de verhouding tussen het prijsaspect van het nationale inkomen en het prijspeil der consumptie-

goederen ¹⁾. Deze formule maakt duidelijk, dat het om twee dingen gaat. In de eerste plaats moet, bij stijgende productiviteit, de reële loonvoet daarmee in de pas blijven lopen, wil het arbeidsaandeel niet afnemen. In de contemporaine Amerikaanse terminologie: er moet „share-out” plaatsvinden, de baten van de productiviteitsverhoging moeten worden „uitgedeeld”. Dat kan zowel gebeuren langs de weg van lagere prijzen als langs die van hogere geldlonen. In de formule zijn beide wegen gelijkwaardig, althans waar het de positie van de arbeiders betreft. Maar in het economisch bestel zijn zij dat niet. Practisch kan er een enorm verschil bestaan tussen hogere lonen en lagere prijzen, ook voor de arbeid. Wij komen daarop terug.

De tweede samenhang, waarop de formule de aandacht vestigt, is die tussen het consumptieprijspeil en het prijsaspect van het nationale inkomen. Deze samenhang is in haar betekenis iets ingewikkelder te doorzien. Het blijkt echter, dat de factor die beide prijsniveaus kan doen uiteenlopen, de ruilvoet is. Stijgen bijv. de invoerprijzen, en werkt dit niet in de consumptieprijzen door, dan verandert de verhouding tussen de laatste en het prijsaspect van het nationale inkomen; daardoor neemt het arbeidsaandeel toe, en vice versa. Er zijn aanwijzingen, dat dit vice versa een belangrijke rol in Nederland heeft gespeeld, vooral in het jaar 1953.

Het bovenstaande overziende blijkt, dat het in het verband ener op het arbeidsaandeel afgestemde loonpolitiek van strategische betekenis is, hoe kostendalingen uit hoofde van productiviteitsverhoging in de eindprijzen worden doorgegeven. Naarmate dit doorgeven vollediger plaatsvindt, anders gezegd, naarmate de prijzen flexibeler zijn, zijn loonaanpassingen te minder nodig. Er valt hierbij te bedenken, dat een zekere loonaanpassing aan de gestegen productiviteit automatisch plaatsvindt, nu prestatielonen e.d. een belangrijke plaats in het loonstelsel hebben ingenomen.

Prijsflexibiliteit werkt dus in het kader ener op het arbeidsaandeel gerichte loonpolitiek stabiliserend op de lonen. Dat betekent echter niet, dat zelfs bij een volkomen flexibiliteit, dus in het geval van volledig „doorgeven” van kostenvariatiën, bewegingen van het loonniveau onder alle omstandigheden zouden moeten worden uitgesloten. Alles hangt er immers van af, welke norm men ten aanzien van het arbeidsaandeel in het nationale inkomen wil stellen. Om trent deze norm kunnen de meningen uiteenlopen. Over het algemeen zal men het arbeidsaandeel tenminste constant willen houden. Een achteruitgang er van lijkt immers prima vista nòch rechtvaardig, nòch doorgaans ook in overeenstemming

¹⁾ Het bewijs is als volgt:

$$\text{arbeidsaandeel} = \frac{\text{loonsom}}{\text{nat. inkomen}} = \frac{\text{loonvoet} \times \text{werkgel.}}{\text{prijzen} \times \text{productie}} = \frac{\text{reële loonvoet}}{\text{arb. prod.}}$$

Aangezien het bij de reële loonvoet gaat om het consumptieprijsniveau en deze van de prijsfactor in het nationale inkomen kan afwijken, moet de gevonden breuk eventueel nog voor deze afwijking worden gecorrigeerd (vgl. J. Pen: Het aandeel van de arbeid in het nationale inkomen, „E.-S.B.” van 4 Juli 1951). Deze formule is beter dan de bekende stelling van M. Kalecki (het arbeidsaandeel wordt bepaald door de monopoliegraad en het prijspeil van grondstoffen) omdat de laatste, naar door A. Mitra (The share of wages in national income, 1954) is bewezen, niet alleen in theoretisch opzicht moeilijkheden oplevert, doch ook niet met de (t.a.v. Groot-Britannië) geconstateerde feiten in overeenstemming is. De formule van Mitra zelf is weliswaar vernuftig, maar nogal ingewikkeld en daarom voor ons doel minder geschikt.

van de reële loonvoet over met ten minste ruwweg 10 pCt. De factor, die hier volgens bovenaangestipte formule tegenover gesteld moet worden, en die de heer Vermeulen ook in aanmerking neemt, is de arbeidsproductiviteit. Men kan aannemen, dat deze in 1954 met 5 pCt is gestegen. Uit de stijging van reële loonvoet en arbeidsproductiviteit volgt de stijging van het arbeidsaandeel; de ruilvoet blijft in deze periode immers ongewijzigd. De stijging van het arbeidsaandeel heeft volgens bovenstaande cijfers in 1954 ten naaste bij 5 pCt bedragen.

Het komt ons naar aanleiding daarvan voor, dat eind 1954 de doelstelling, die het S.-E.R.-advies ten aanzien van het arbeidsaandeel stelde, was vervuld. Genoemd advies ging immers uit van een zekere achterstand in het arbeidsaandeel, die, berekend over de jaren 1949-1953 (met nog een raming voor 1954, die wij wegens haar onzekere karakter hier buiten beschouwing laten) ⁶⁾ gemiddeld ergens tussen de twee en de vijf procent zou kunnen liggen; waar precies, was voorwerp van meningsverschil tussen de S.-E.R.-leden. Door de loonbeweging in 1954 is deze achterstand dus tenminste ongedaan gemaakt. Stelt men de achterstand op minder dan het door de S.-E.R. genoemde maximum van ca 5 pCt dan heeft een zekere overcompensatie van deze achterstand plaats gevonden ⁷⁾.

Deze overcompensatie vormt de buffer, waaruit de aanvankelijk in 1955 opgetreden prijsstijging van 1 pCt à 2 pCt zou moeten worden opgevangen. Door thans reeds aanspraak te maken op een nieuwe loonronde wordt in feite vergeten, wat er in 1954 is gebeurd. De sterke loonstijging in dat jaar en de daarmee gepaard gaande vergroting van het arbeidsaandeel in het nationale inkomen vormen een goede basis waarop men de ontwikkeling der dingen even kan aanzien, aldus de opjaging van lonen en prijzen voorkomend ⁸⁾.

Behalve dat echter in de tot uiting gekomen zienswijze

⁶⁾ Verfijnder berekeningen zouden rekening moeten houden met het feit, dat de S.-E.R. met jaargemiddelen van de periode van 1 Januari - 1 Januari. Dit maakt voor ons doelen weinig verschil. Naar uit de dagbladers vermeldt zal over het kwantitatieve aspect van de kwestie nader overleg worden gepleegd tussen de Regering en de Stichting van den Arbeid. Daarbij zullen waarschijnlijk nauwkeuriger calculaties worden toegepast.

⁷⁾ De door de S.-E.R. gevolgde berekeningsmethode is enigszins anders dan die, welke hier wordt gevolgd, al komen beide op hetzelfde neer. Men heeft de stijging van de reële loonvoet vergeleken met de stijging van het reële inkomen per hoofd. Bij constante verhouding tussen onafhankelijke beroepsbevolking en totale bevolking geven beide methoden indentieke resultaten. In dit verband kan tevens nog worden opgemerkt, dat bewegingen in het reële nationale inkomen kunnen worden herleid tot bewegingen van de ruilvoet en de arbeidsproductiviteit (bij constante werkgelegenheid). Deze methode kan eveneens tot een belangwekkende visie op de determinanten van het arbeidsaandeel leiden. De ontwikkeling hiervan zou op deze plaats echter te ver voeren.

⁸⁾ Men kan de zaak ook nog als volgt stellen. Over 1954 en 1955 tezamen zou, volgens het Centraal Economisch Plan 1955, een productiviteitsverhoging (jaargemiddelden) kunnen optreden van ca 5 pCt. Bij het huidige indexcijfer van de gezinsconsumptie van 129 is, sinds 1 Januari 1954, reeds een reële loonstijging bereikt van ongeveer 9 pCt. Zou de index op dit niveau blijven staan, en de prognose van het C.P.B. worden gerealiseerd, dan geeft het arbeidsaandeel, gezien de verwachte constante ruilvoet, over de twee jaren gemeten, een verbetering met ca 5 pCt te zien.

der arbeidersvertegenwoordigers te zeer de gebeurtenissen van 1954 uit het oog worden verloren, gaat zij voorbij aan de moeilijkheden die met het forceren van het arbeidsaandeel op het tijdstip ener excessieve hoogconjunctuur zijn verbonden. Zoals hierboven uiteengezet, zal het thans nauwelijks mogelijk zijn, door loonsverhoging de verhouding tussen loon- en winstzom te verschuiven, en zeker niet waar het de binnenlandse afzet betreft. Sterker nog: in vele gevallen zal loonsverhoging een streven naar disproportionele winstvergroting oproepen. Forcering van het arbeidsaandeel dreigt, juist nu, de inflatie aan te wakkeren. Daarvan zouden en de vergeten groepen en onze internationale concurrentiepositie het slachtoffer kunnen worden. Zoals gezegd leidt het laatste er toe, dat de expansie van de Nederlandse economie wordt geremd, ten detrimente van de werkgelegenheid; het kan zijn, dat onder deze omstandigheden het aandeel van de arbeid toeneemt, doch dan alleen via de stagnatie.

Het bovenstaande leidt tot de conclusie, dat het nominale loon als instrument der economische politiek onder de momentele omstandigheden slechts een beperkte betekenis mag hebben. Het is een goed instrument op langere termijn. Door het thans op korte termijn toe te passen dreigt men de ontwikkeling te forceren. Dit geldt des te klemmender, nu de voor 1955 verwachte productiviteitsverhoging, volgens de raming van het Centraal Economisch Plan 1955, zich tot een gering percentage — minder dan 1 — zal beperken. Meer dan een loonsverhogingspolitiek is thans een politiek geboden, die op verhoogde prijsflexibiliteit is gericht. Zij ligt eveneens in de lijn van een verdediging van het arbeidsaandeel in het nationale inkomen. Het is waar, dat men zich van het streven naar verhoogde prijsflexibiliteit op korte termijn geen overdreven resultaten mag voorstellen. Drastische prijsverlagingen zijn uiteraard niet op korte termijn en zeker niet over de gehele linie te verwachten. De op verhoogde prijsflexibiliteit gerichte politiek werkt echter, in tegenstelling tot een voortdurende loonopdrijving, wat de economie als geheel betreft in de goede richting. Het kan zijn, dat haar effect uiteindelijk onvoldoende blijkt te zijn om het arbeidsaandeel op de lange termijn te handhaven. Dan moet uiteraard opnieuw raad worden verschaft. Men moet echter de politiek van inflatievermijding haar kans geven. Dat gebeurt niet, wanneer de zelfbeperking, die van de verschillende maatschappelijke groepen wordt gevraagd, bij voorbaat wordt doorkruist door een te vroege claim op een nieuwe loonronde. Rust vergt vertrouwen. Vertrouwen in de ontwikkeling op lange termijn, dat ongeschokt blijft door tijdelijke eisen van het ogenblik. Het is dit vertrouwen geweest, dat tot nog toe het gedrag der verantwoordelijke leiders heeft geïnspireerd. Dat dit in de komende periode zo moge blijven.

Waterschaarste in waterland

Geschiedkundig overzicht.

In oude leerboeken der staathuishoudkunde wordt het water veelal genoemd als voorbeeld van een niet-economisch goed. Die beschouwingwijze berustte destijds reeds op een misvatting, althans voor zover het goed drinkwater betreft, dat in ons land steeds schaars is geweest. Dientengevolge kwamen cholera- en typhusepidemieën herhaaldelijk voor. De concurrentiestrijd van het bereide „drinkwater” tegen het ongekwalificeerde water is thans

weliswaar ten gunste van het eerstgenoemde product beslecht, maar de onderwaardering duurt — zij het in veel geringere mate dan vroeger — voort.

Wie de openbare drinkwatervoorziening als iets van zelf spreken beschouwt, heeft geen oog voor de betrekkelijk trage ontwikkeling van de waterbeschaving in ons land. In 1853 werd voor de eerste maal en wel te Amsterdam drinkwater door middel van een buisleiding aangevoerd en tegen betaling van één cent per emmer

verkocht. Aanvankelijk bleef de voorziening beperkt tot de meer rendabele voorziening van woonkernen. In 1909 begon de ontsluiting van het platteland door oprichting van het streekwaterbedrijf de „Waterleiding Lek en IJssel”. Nadien ging de ontwikkeling sneller. In de periode 1910-1920 ontstonden 35 en in het tijdvak van 1920-1930 niet minder dan 52 nieuwe waterleidingbedrijven.

Met de grotere waardering voor het bereide drinkwater gingen gepaard een sterke groei van de bevolking, de toepassing van meer sanitair zoals baden, douches en waterclosets en de behoefte aan drinkwater voor meer zakelijke doeleinden dan aanvankelijk nodig werd geoordeeld.

De cijfers onder aan de bladzijde geven een beeld van de ontwikkeling sedert 1940.

Uitputting der waterwinningsmogelijkheden.

Nederland is waterland; toch is ons land betrekkelijk arm aan zoet water, dat geschikt is voor de bereiding van goed drinkwater. Tweederde gedeelte van het ruwe water, dat voor die bereiding door de waterleidingbedrijven wordt gewonnen, is grondwater. Vooral de gemeenten 's-Gravenhage en Amsterdam, de industrie te Velsen en het Provinciaal Waterleidingbedrijf van Noord-Holland hebben ter bevrediging van de toegenomen huishoudelijke en industriële vraag zoveel grondwater aan de duinen moeten onttrekken, dat het zoute water onder de duinen door landinwaarts drong. Daar niet meer voldoende grondwater beschikbaar is, zijn nu plannen in uitvoering om Lekwater van Bergambacht en Jutphaas naar de duinen te brengen ten einde het grondwaterpeil en de grondwatervoorraad in de duinen weer op te voeren, resp. op peil te houden.

Volgens een berekening van de directeur van de Gemeentewaterleidingen te Amsterdam wordt nu in Westelijk Nederland ruim 200 mln m³ drinkwater per jaar gedistribueerd, waarvan 70 pCt uit eigen bronnen van dit landsdeel afkomstig is en 30 pCt aangevoerd wordt door de Rijn. Voor het jaar 2000 wordt een verbruik van 600 mln m³ per jaar geraamd alleen voor Westelijk Nederland. Van die hoeveelheid zal dan nog slechts 15 pCt aan eigen bronnen kunnen worden ontleend, zodat 85 pCt moet worden ingevoerd. Daar de waterleidingbedrijven in het jaar 2000 ongeveer 400 mln m³ per jaar aan de Rijn moeten onttrekken en landbouw en nijverheid daarop eveneens voor een gedeelte zijn aangewezen is de kans op watergebrek in tijden van lage waterstand in de rivier zeer groot. Daarom is het nodig een buffervoorraad te vormen gedurende de tijden, waarop de rivier grote waterhoeveelheden afvoert.

Het IJsselmeer zal in het bijzonder voor de landbouw en veeveelt van Noord-Holland en Friesland de nuttige functie van zoetwaterreservoir kunnen vervullen. Ook de bekkens, die door afsluiting van de zee-armen zullen ontstaan, kunnen t.z.t. als reservoirs dienst doen. Voor de waterleidingbedrijven zal voorraadvorming vooral om kwalitatieve, voor de landbouw om kwantitatieve, redenen nodig zijn. Ten einde aan de behoefte aan grondstof voor de waterleidingbedrijven van 's-Gravenhage,

Amsterdam, de provincie Noord-Holland en de industrie te Velsen tegemoet te komen zal bij een gunstige stand van de Lek water naar de duinen worden gepompt en daarin worden geïnfilteerd om later, naar behoefte, weer te worden opgepompt en aan een verder zuiveringsproces te worden onderworpen.

Het toekomstige waterverbruik.

Het is onzeker of de Rijn in de toekomst steeds voldoende water zal kunnen leveren. Veel zal afhangen van ons toekomstige verbruik. Ir C. Biemond, de directeur van de Gemeentewaterleidingen van Amsterdam, heeft in 1940 ¹⁾ het voor Amsterdam in het jaar 2000 te bereiken verbruik per hoofd en per dag geschat op rond 200 l. In 1948 moest die schatting worden verhoogd tot 240 l ²⁾ en onlangs heeft hij verklaard, dat voor het jaar 2000 rekening moet worden gehouden met een verbruik per hoofd en per dag van 320 l ³⁾.

In het jaar 2000 mag worden gerekend op 5 mln inwoners in Noord-Holland, Zuid-Holland en Utrecht tot de Gelderse vallei. Die bevolking zal dan 600 mln m³ water verbruiken. Bezwaarlijk kan worden gezegd, dat die voorstelling van zaken overdreven is, hetgeen blijkt uit het feit, dat eenzelfde aantal inwoners in Zuid-Californië thans 1.500 mln m³ en in het Ruhrgebied 1.000 mln m³ water per jaar verbruikt.

Een der grootste vraagtekens moet bij beschouwing van de toekomstige ontwikkeling worden geplaatst bij het zgn. industrieel verbruik. Sinds 1940 is het industrieel verbruik belangrijk meer gestegen dan het huishoudelijk verbruik. Of die tendentie zal voortduren valt uiteraard niet te zeggen, maar het is een feit dat de fabricage van sommige artikelen, die een steeds toenemende plaats in het economisch leven gaan innemen, enorm veel water vergt.

Per kg papier is nodig	200 l	water
„ „ wollen stof is nodig	550 l	„
„ liter benzine is nodig	10 l	„
„ ton hoogwaardig staal is nodig	25 m ³	„
„ „ cement is nodig	3 m ³	„

In de Verenigde Staten is de laatste tien jaren het industrieel verbruik met ca 40 pCt toegenomen; in de automobiellindustrie bedroeg die stijging bijna 80 pCt.

De waterspilling.

Wanneer het gaat om nuttige aanwending zal niemand tegen een groot verbruik bezwaar hebben, maar met het oog op de enigszins twijfelachtige vooruitzichten van de watervoorziening des lands is er toch alle aanleiding om van geval tot geval na te gaan of het kostbare water op verantwoorde wijze wordt gebruikt.

In de Verenigde Staten, waar soortgelijke problemen bestaan, klinkt steeds luider het wachtwoord „reuse”. Het blijkt nl. veelal mogelijk om het gedurende een fabricageproces gebruikte water opnieuw in circulatie te brengen. Ook in Europa begint men trouwens aan dat probleem reeds meer aandacht te schenken.

¹⁾ Rapport 1940, De watervoorziening van Amsterdam, deel I, blz. 135 io blz. 102.
²⁾ Rapport 1948, De watervoorziening van Amsterdam, Toelichting blz. 78, staat 15.

³⁾ Ir C. Biemond, Toekomstige vraagstukken van watervoorziening, Water, 39e jg., no 6, blz. 74.

Jaar	Bevolking			Verbruik in m ³ (excl. mijnen)			Gemiddeld huish. verbruik in liters per hoofd en per etmaal
	Aangesloten op een waterleiding-net	Totaal	Aansl. percentage bevolking	Industrieel > 1.000 ³ m ³ per aansluiting	Huishoudelijk	Totaal	
1940	6.925.317	8.878.611	78	38.700.000	176.200.000	214.900.000	69,5
1945	7.233.855	9.226.298	78,1	43.700.000	186.100.000	229.800.000	70,5
1950	8.466.232	10.210.280	83,0	65.700.000	253.300.000	319.000.000	82,0
1953	8.904.822	10.550.737	84,4	76.800.000	280.200.000	357.000.000	86,2

Gelukkig hebben wij niet te kampen met de ontzaglijke verbruiken in verband met air conditioning. In Amerika verbruiken sommige grote gebouwen daarvoor ruim 10.000 m³ per dag, een hoeveelheid, die althans volgens Amerikaanse maatstaven ruim voldoende is voor een stad van 25.000 inwoners. Er bestaat geen twijfel aan, dat in dergelijke gevallen gesproken mag worden van verspilling, want het is mogelijk om een ander systeem of althans „reuse” toe te passen.

In het algemeen evenwel kan veel verschil van mening bestaan over het begrip „verspilling”. Uiteraard is elk onnuttig verbruik verspilling, maar het waterleidingbedrijf, dat over onvoldoende capaciteit beschikt, zal eerder geneigd zijn om een bepaald verbruik als nutteloos te beschouwen dan een afnemer. De afnemer bekommert er zich niet om of zijn topverbruik valt op een normale dag dan wel op dagen gedurende een vorst- of hitteperiode, maar voor het waterleidingbedrijf is het van veel belang dat gedurende een vorst- of hitteperiode matiging wordt betracht. Een topverbruik op een ongunstig moment kan een tekort veroorzaken. Daarom is het waterleidingbedrijf genoodzaakt zich op het potentiële en op ervaring berustende topverbruik in te stellen.

Ir S. Kramer heeft door middel van een theoretisch geval aangetoond, dat bij een normale prijs van 16 cts per m³ de prijs voor een m³-water liggende in de zone van het topverbruik boven de prijs van f 2 per m³ kan stijgen ⁴⁾. De verbruiker interesseert dat niet, daar de tariefstelsels het overmatige waterverbruik in het algemeen niet ontmoedigen. Niettemin is het een economisch belang van de eerste orde, dat het kostbare leidingwater niet wordt verspild. Kostbaar is het zoete water niet alleen voor de waterleidingbedrijven, maar voor het gehele economisch leven, dat zonder goed water in voldoende hoeveelheid onmogelijk kan functioneren. Dan moet echter een ieder, die aan het economisch verkeer deelneemt, beseffen, dat het verkeerd is om dikwijls of met brandende zon de tuin te besproeien. Het waterverbruik in strijd met die regel levert inderdaad een voorbeeld van verspilling op, daar hier sprake is van nutteloos en zelfs schadelijk verbruik.

Het laten doorlopen van de kraan om bevrozing te voorkomen leidt eveneens tot verspilling, omdat doelmatiger maatregelen kunnen worden genomen. Voor het koelen van dranken onder een straal uit de waterkraan is het drinkwater ook niet bestemd. De afnemer ziet daarin een nut, dat hem wel enige dubbeltjes waard is.

Als zich in het voorzieningsgebied veel van dergelijke klanten bevinden, kan het waterleidingbedrijf zich wegens een dergelijk buitenissig verbruik op een enkele warme dag genoodzaakt zien om tot een miljoenen guldens vergende uitbreiding over te gaan. Immers, ook bij topverbruiken moet de druk in het leidingnet gehandhaafd blijven.

De laatste jaren zijn allerlei toestellen, zoals roomkloppers en aardappelmachines op de markt gebracht, die functioneren door middel van een krachtige waterstraal. Wie een dergelijk apparaat gebruikt, bedenke dat de kostprijs van het water afhangt van zijn aandeel in

de maximum-belasting en van de bedrijfsduur van het maximum.

In laatste instantie echter gaat het niet alleen om de kostprijs van het water, maar om een rationeel gebruik van ons schaarse zoetwaterkapitaal, dat een der grondpeilers van ons bestaan vormt. Daarbij moet wel worden bedacht, dat de invoer van water in grote hoeveelheden anders dan via de Rijn nauwelijks mogelijk zal zijn.

De prijs van drinkwater.

Tot besluit moge hier nog een enkele opmerking over de prijs van het drinkwater worden gemaakt. In het algemeen is de verkoopprijs zeer laag gesteld. Voor zover het de belangrijke woonkernen betreft is het mogelijk drinkwater tegen een lage prijs te leveren. De investeringen nodig voor transport van het Lekwater naar de duinen zullen daarin nauwelijks wijziging brengen. Voor 's-Gravenhage althans is berekend ⁵⁾, dat slechts een prijsverhoging van f 0,0028 per 1.000 l mag worden verwacht. Zelfs als die verhoging in het tarief wordt doorberekend, dan zal daarvan geen invloed uitgaan op het verbruik. Wij vinden steun voor die opvatting in de Waterleidingstatistiek 1953 ⁶⁾. Volgens de vermoedelijke elasticiteitscoëfficiënt voor het huishoudelijk waterverbruik, welke in die statistiek voor de eerste maal is opgenomen, schijnt de vraag inelastisch te zijn bij een prijs beneden ca 21 cts per m³ water. Een prijsverhoging, die leidt bijv. tot een prijsstijging van 7,7 cent tot 20,5 cent per m³ zal derhalve leiden tot een minder dan proportionele vermindering van het huishoudelijk verbruik.

Geheel anders liggen de kaarten bij de voorziening ten plattelande. De grote spreiding der aan te sluiten percelen heeft tot gevolg, dat vele leidingnetten onrendabel zijn, zolang rekening wordt gehouden met een draagbare prijs. De vraag is in die gebieden vermoedelijk elastisch. Ten einde nu toch de waterbeschaving ook daar te laten doordringen is door de Regering een 10-jarenplan ontworpen. Dit plan beoogt de aanleg van de onrendabele leidingnetten mogelijk te maken door het verlenen, van Rijkswege, van bijdragen aan waterleidingbedrijven, die bereid zijn onrendabele netten te exploiteren. Deze Rijksbijdragen zullen geleidelijk stijgen tot een maximum van f 4 mln per jaar.

De prijs van drinkwater wordt in ons land slechts zelden gebruikt om het waterverbruik te beïnvloeden. Integendeel, de prijs wordt in het algemeen zo laag gesteld, dat aan het verbruik geen belemmeringen in de weg staan. Aan het inzicht van de verbruiker blijft het over gelaten om het drinkwater zo verstandig mogelijk te verbruiken.

In de overheidssector neemt de prijs wel meer een bijzondere plaats in. De op vervangingswaarde gebaseerde prijs is „taboe”. Ook de waterleidingbedrijven, die eigendom zijn van de Overheid, leggen meer koopkracht in de grond dan er wordt uitgehaald ⁷⁾. Het blijft economisch gezien discutabel of dat standpunt juist is, te meer nu een hogere prijs waarschijnlijk het verbruik binnen de gewenste perken kan houden.

⁴⁾ Duinwaterleiding van 's-Gravenhage, verslag 1953, blz. 16.

⁵⁾ Uitgave van de Vereniging van Exploitanten van Waterbedrijven in Nederland, Amsterdam 1955, blz. 11 v.v.

⁷⁾ In het algemeen belopen de vaste lasten van een waterleidingbedrijf 80 pCt van het totaal, waarvan ca 60 pCt voor rekening komt van het leidingnet, dat is dus 48 pCt van het totaal.

Amsterdam.

Dr. H. KAHREL.

⁴⁾ Ir S. Kramer, De kostprijs van het water, „Water”, 33e jg., no 2, blz. 13.

Functie en plaats van het railvervoer in de planologische ontwikkeling van ons land

I

Inleiding.

Het aangezicht van ons land is gedurende de eerste helft van de 20e eeuw ingrijpend gewijzigd. De belangrijkste oorzaak hiervan is de sterke toeneming der bevolking, waarmede een ingrijpende verschuiving in de sociaal-economische structuur van ons volk gepaard is gegaan: Nederland is van een nog overwegend agrarisch land, aan het einde der 19e eeuw ¹⁾, in de rij der industrielanden getreden. De industrialisering van ons land komt tot uiting in een sterke concentratie der bevolking in de steden. Vond tot de eeuwwisseling de verstedelijking onzer bevolking plaats ten gunste van de grote stad, na 1900 is er onmiskenbaar sprake van een verschuiving — in relatieve zin — van de grote steden naar de middelgrote en kleine steden; een spreiding dus.

Gezien de betrekkelijk geringe expansiemogelijkheden, die de agrarische sector in de toekomst nog gegeven zijn, terwijl ook van de handels- en verkeerssector nauwelijks valt aan te nemen, dat deze zich veel sterker dan evenredig aan de bevolkingstoename zal ontwikkelen, zo moet het grootste deel van het nog te verwachten bevolkingssacres door de nijverheid worden opgenomen. Nemen wij aan, dat dit mogelijk zal blijken, dan betekent dit planologisch, dat een nog aanmerkelijke groei onzer steden, zowel naar grootte als naar aantal, waarschijnlijk moet worden geacht.

Reeds thans zijn zowel onze cultuurgronden als onze recreatierreinen — in 1950 stond van deze laatste per inwoner slechts 0,07 ha ter beschikking — in uitgestrektheid in belangrijke mate ontoereikend voor de huidige behoeften onzer bevolking, laat staan voor de toekomstige. Wij zullen er bij de opzet onzer uitbreidingsplannen voor dienen te waken, dat deze niet te groot naar de oppervlakte, maar vooral ook niet te ruim naar de bebouwendichtheid, worden ontworpen. Een zuinig gebruik van de grond in alle vier sectoren van het werken, het wonen, de recreatie en het verkeer — het land- en spoorwegnet nam in 1950 slechts 2,7 pCt der totale landoppervlakte in beslag; binnen de steden echter is dit percentage veel hoger: in recente stedelijke uitbreidingsplannen n.l. 25 à 30 pCt! — is dringend geboden. Er dient welbewust naar een optimaal gebruik van de grond te worden gestreefd. In het onderstaande zal worden nagegaan in hoeverre het railverkeer hiertoe bijdraagt.

Differentiëring tussen de stedenbouwkundige functies.

Parallel aan de voortschrijdende urbanisatie en verder gaande industriële ontwikkeling van ons land loopt een andere, n.l. de steeds verder gaande differentiatie tussen de drie statische stedenbouwkundige hoofdfuncties van het werken, het wonen en de recreatie. Hiermede hangt tevens onverbreekbaar samen een steeds groeiende betekenis van de vierde, dynamische hoofdfunctie, n.l. die van het verkeer, die als verbindend lid tussen de drie eerstgenoemde statische hoofdfuncties elke groei of verandering daarvan meemaakt.

Konden in de middeleeuwse stad met haar zeer beperkte omvang en eenvoudige economische structuur het werken — in de vorm van huisvlijt, ambacht of handel — en het wonen nog veelal tezelfder plaatse of althans op loopafstand van elkaar geschieden, na de uitvinding en toepassing van de stoommachine en het ontstaan van fabrieken, waarin grote aantallen arbeiders samenwerkten, kon dit met het groeien der steden niet meer worden gehandhaafd. Eerst later voegden zich hieraan ook sociaal-hygiënische motieven toe.

In de tweede helft van de 19e eeuw en het begin van de 20ste eeuw voltrok zich dan ook geleidelijk aan de scheiding tussen de drie stadssferen, welke een universeel verschijnsel is geworden en waarmede de tegenwoordige stedeling vertrouwd is geraakt, n.l.:

1. de city, waarin zich de bestuurlijke en administratieve functies, de handel en de middelpuntzoekende bedrijven concentreerden en waaruit het wonen zich dientengevolge steeds meer terugtrok ²⁾;
2. één of meer uitgesproken industriegebieden langs de daarvoor in aanmerking komende waterwegen en de inmiddels tot ontwikkeling gekomen spoorwegen;
3. de rondom de city en tussen de industriegebieden gelegen woonwijken, die in ruimtelijk opzicht meestal de belangrijkste plaats innemen.

In de 20e eeuw voegde zich hieraan toe de recreatiesfeer, die tussen de moderne woonwijken of aan de periferie daarvan tot ontwikkeling kwam in de vorm van een min of meer samenhangend systeem van plantsoenen, parken en sportterreinen. De enorme vlucht die de recreatiebehoefte in de eerste helft van de 20e eeuw heeft genomen moet vooral aan de beide volgende factoren worden toegeschreven;

1. door de snelle en sterke groei der steden was het contact met de natuur, die vroeger nog overal op loopafstand van de stadskern uit bereikbaar was, teloor gegaan. Vandaar het groeiend verlangen naar een, zij het kunstmatige, afspiegeling van deze natuur in de vorm van parken en plantsoenen temidden der woonwijken;
2. als gevolg van de sociale wetgeving, die aan grote groepen der bevolking vrije tijd verschafte, ontstond een opleving van de lichamelijke ontwikkeling (sport) als vrijetijdsbesteding, die op haar beurt een steeds toenemende vraag naar sport- en speel-terreinen opriep.

Werd aanvankelijk nog genoeg genomen met deze groenvoorziening binnen de woonwijk, met het toenemen van de verkeersmogelijkheden en de stijging van de welstand werd de drang naar buiten, om buiten te wonen, steeds sterker. Men vestigde zich op enige afstand van de grote steden, temidden van de vrije natuur, bij voorkeur

²⁾ Van deze ontvolking geven de volgende cijfers, die op de city van Londen betrekking hebben, een treffend beeld:

1851	129.000 inwoners
1901	27.000 inwoners
1951	5.000 inwoners

¹⁾ Volgens de volkstelling van 1889 verschafte de landbouw, incl. bosbouw, jacht en visserij aan 32,6 pCt der bevolking een bestaan, de nijverheid aan 32,1 pCt. Bij de volkstelling van 1947 was de betekenis van de landbouw gedaald tot 20,6 pCt, die der industrie gestegen tot 37,1 pCt.

in bosrijke omgeving op de hogere gronden. Zo ontstonden de forensenplaatsen in Kennemerland, Gooi en Utrechtse heuvelrug, aanvankelijk voor de meer welgestelden, naderhand ook voor middenstanders.

De ontwikkeling van het vervoersapparaat.

Het is duidelijk, dat deze ruimtelijke scheiding slechts mogelijk was dank zij een sterk tot ontwikkeling gekomen en perfect functionerend vervoersapparaat, dat de velerlei relaties tussen deze sterk gedifferentieerde stadsgebieden en tussen de forensenplaatsen en de centrale werkstad onderhield. Het loopverkeer werd met deze toeneming van de locale afstanden steeds meer verdrongen door het rijverkeer. De voetganger werd in steeds toenemende mate fietser of bromfietser. Het rijtuig voor de welgestelden van weleer zag zijn plaats met de uitvinding en steeds algemener toepassing van de verbrandingsmotor ingenomen door de auto, die een waarlijk revolutionaire ontwikkeling doormaakte.

Het locale openbare vervoermiddel maakte een even snelle evolutie door van paardetram via stoomtram naar elektrische tram, trolley-bus of autobus, ook voor de kortere interlocale verbindingen. Het interlocale openbare vervoermiddel van trekschuit en postkoets via stoomtrein naar elektrische- of dieseltrein.

Als volkomen nieuw verkeersmiddel voor het internationale vervoer over grote afstand diende zich na de eerste wereldoorlog het vliegtuig aan, met als allereerste telg de helicopter.

De revolutionaire ontwikkeling die het wegverkeer, dank zij de opkomst en vervolmaking van de auto, d.i. de verbrandingsmotor op luchtbanden, doormaakte gedurende de eerste helft van de 20e eeuw was in de tweede helft van de 19e eeuw voorafgegaan door de nog ingrijpendere ontwikkeling van de spoorweg, dit is de toepassing van de stoommachine op rails. Met de algemene toepassing van de stalen rail was in technisch opzicht de tot op heden nog niet overtroffen ideale weg uitgevonden, nl. het mathematisch effen loopvlak met de geringste weerstand, waardoor de hoogste snelheid kon worden bereikt.

Ons spoorwegnet, zoals wij dit in zijn huidige omvang kennen, kwam nagenoeg geheel tot stand tussen 1839 (opening van de eerste spoorlijn tussen Amsterdam en Haarlem) en 1865. Na deze zeer snelle ontwikkeling omstreeks het midden van de vorige eeuw, werd reeds vrij spoedig een verzadigingspunt bereikt, waarna de totale lengte van het net nagenoeg constant bleef en in 1953 — na een geringe teruggang — 3.186 km bedroeg. Op dit net hebben de spoorwegen het gedurende de eerste helft van de 20e eeuw gestadig toegenomen reizigers- en goederenvervoer, dat in 1953 een omvang bereikte van 6.621 mln reizigers/km en 3.252 mln ton/km³⁾, steeds kunnen verwerken. Zij beschikken — enkele baanvakken daargelaten — zelfs momenteel nog over een niet onaanzienlijke overcapaciteit.

Geheel anders is het gesteld met de ontwikkeling van het wegverkeer. Met de opkomst van de auto bleek een radicale vernieuwing en uitbreiding van het bestaande net van hoofdverkeerswegen nodig, die in het geheel niet op hun nieuwe taak waren berekend. Het was vooral de ongekende snelheid van het nieuwe voertuig, die theoretisch⁴⁾ de snelheid van de trein evenaarde, dat zulks

³⁾ Exclusief stukgoederen.

⁴⁾ In de praktijk wordt de rijsnelheid van het motorverkeer evenwel in doorslaggevende mate beperkt door: a) de langzaamste meeligger op de drukke toevoerwegen naar de stad; b) het aantal kruispunten in de stad, al of niet voorzien van stoplichten. Dit zijn vertragsfactoren die het railvervoer niet kent.

ALMELO Centrum voor
Industrievestiging in Twente
Tel. 05490-5361

(Advertentie)

noodzakelijk maakte. Dank zij enorme bedragen uit de openbare kas, die aan deze modernisering van het hoofdverkeerswegennet ten koste werden gelegd, kon de achterstand worden ingehaald en de ontwikkeling van het motorverkeer met moeite worden bijgehouden.

In de knooppunten, dit zijn de steden en met name de grote steden, dreigt dit motorverkeer eerlang en veel eerder dan op de toevoerwegen zelf in ernstige mate te zullen vastlopen, ten gevolge van zijn eigen veelvuldigheid. Dit is een universeel verschijnsel, waarin veel sterker gemotoriseerde landen dan het onze, zoals bijv. Frankrijk en de Verenigde Staten, ons land als waarschuwend voorbeeld mogen dienen. Deze algemene verkeerscongestie wordt in de Nederlandse steden nog verergerd door het uitzonderlijk heterogeen karakter van het Nederlandse stadsverkeer, ten gevolge van de fietsers en bromfietzers. Hiernaast neemt ook het parkeerprobleem voor het stilstaande motorverkeer in de binnenstad schier onoplosbare vormen aan, door gebrek aan ruimte.

Wegverkeer en spoorwegverkeer als grondgebruikers.

Vergelijken wij thans de totale oppervlakte welke door het wegverkeer wordt ingenomen ten opzichte van het spoorwegverkeer, dan blijkt dit laatste volgens gegevens der N.S. in totaal 13.400 ha in beslag te nemen. Hierin zijn alle stations en emplacementen, ten behoeve van het stilstaande spoorwegverkeer dus, begrepen.

Alleen de oppervlakte van het geclassificeerde wegennet⁵⁾, dit zijn de Rijks-, Provinciale en Tertiaire wegen, — inclusief de bermsloten — bedroeg in 1949 reeds rond 21.800 ha, d.i. reeds 1½-maal ons gehele spoorwegnet. Bedenkt men hierbij, dat deze planwegen slechts de helft tot één derde gedeelte uitmaken van de niet-planwegen (d.w.z. alle kleinere landwegen) en voegt men hieraan nog een oppervlakte van naar schatting 3.000 ha toe voor de wegverkeerssector binnen de bebouwde kommen, dan komt men dus tot een totale oppervlakte van rond 68.400 à 90.200 ha, gemiddeld dus rond 79.300 ha. Dit betekent dus, dat het wegverkeer reeds thans rond 6-maal zoveel grond in beslag neemt als het spoorwegverkeer; waaruit duidelijk de totaal verschillende, nl. meer verdelende en aanvullende, functie van het wegverkeer blijkt. Hierbij dient men dan nog te bedenken, dat het wegverkeer in de naaste toekomst naar schatting nog een oppervlakte van 665 ha per jaar voor uitbreiding nodig zal hebben, tegenover de spoorwegen slechts 10 ha per jaar.

Wegverkeer en spoorwegverkeer in landschappelijk opzicht.

Doch niet alleen als grondgebruiker is het spoorwegverkeer — in planologisch verband — dus vele malen bescheidener dan het wegverkeer; ook in landschappelijk opzicht — uit het oogpunt van de weggebruiker — moet o.i. aan de spoorweg, ondanks de elektrische bovenleiding, de voorkeur worden gegeven boven de autosnelweg, en wel om de navolgende redenen:

1. de spoorweg vormt door zijn geringere breedte een scherper, onopvallender snede in het landschap dan de autosnelweg met gescheiden verkeersbanen,

⁵⁾ Ontleend aan: „De grondoppervlakte nodig voor de verkeerssector” door Ir R. Maris, Tijdschrift voor Economische en Sociale Geographie, October/November 1952.

die veel meer breedte opeist dan een dubbelsporige spoorbaan. Weliswaar is in ons vlakke en open polderlandschap de elektrische bovenleiding over grote afstand zichtbaar, toch werkt deze strakke begeleiding van de op zichzelf bescheiden portalen vaak minder storend dan de steeds kunstmatig aandoende middenbermbeplanting en de hinderlijke „ups and downs” in het wegtracé ten behoeve van kruisingsvrije oplossingen. Daarenboven ondergaat de automobilist de autosnelweg, mede door zijn aanzienlijke totaalbreedte, véél sterker als een scheiding in het landschap dan de treinreiziger. Deze laatste ziet nl. van de spoorweg zelf *niets*; de automobilist van de weg daarentegen *alles*, en daarbij steeds op de voorgrond;

- alleen op het moment dat een trein passeert wordt de rust in de natuur verstoord. Op de allérdrukste baanvakken met een kwartiers- à tien minutendienst in iedere richting, gebeurt dit dus gemiddeld eens in de $7\frac{1}{2}$ à 5 minuten. Op de autosnelwegen en andere hoofdverkeerswegen daarentegen gebeurt het vele malen per minuut, d.i.d. practisch voortdurend, dat de rust door voorbijzuidende auto's wordt verstoord. Iedere snelverkeersweg vormt hierdoor in zekere mate een lawaaizone in de natuur. Van de zelfs maximaal bezette baanvakken in ons spoorwegnet kan dit op het ogenblik nauwelijks worden gezegd. Laat staan in de toekomst, wanneer misschien ook de treinen op rubberbanden geruisloos over de stalen rails rollen.

De vervoerscapaciteit.

Niet alleen is dus de spoorweg in absolute zin de kleinste grondgebruiker en maakt hierbij — in de tijd beschouwd — het minste lawaai, ook zijn vervoerscapaciteit blijkt verreweg het grootst te zijn, hetgeen vooral van belang is binnen de bebouwde kom onzer grote steden. Beschouwen wij nl. één enkele verkeersbaan van 3 m breedte in het centrum ener grote stad, waar het gebrek aan verkeersruimte het bij uitstek acute probleem vormt en dientengevolge dat vervoermiddel voorrang verdient, dat in verhouding tot zijn plaatsruimte in het verkeer de grootste vervoerscapaciteit bezit, dan blijkt nl. het volgende. Met inachtneming van de gebruikelijke veiligheidsnormen bedraagt de maximale capaciteit ⁹⁾ van een dergelijke verkeersbaan voor het verkeer in één richting per:

personenauto	1.200	personen per uur
autobus (55 plaatsen)	8.400	„ „ „
tramtrein (2 wagens)	24.000	„ „ „
ondergrondse spoorweg	40.000	„ „ „

Neemt men hierbij bovendien nog in aanmerking het verschil in gemiddelde snelheid in het verkeer, die voor de stadsspoorweg ruim tweemaal zo hoog blijkt te liggen als voor alle overige openbare vervoermiddelen over de weg, dan bedraagt de verhouding van de ingenomen oppervlakte per persoon/km/uur van een metroreiziger ten opzichte van een automobilist zelfs 1 : 70. Zonder voor het goederenvervoer over analoge cijfers te beschikken, kan toch uit de Jaarverslagen over 1952 en 1953 der N.S. worden geconcludeerd, dat ook de capaciteit van de rail

t.a.v. het goederenvervoer vele malen groter is dan dat van de weg. Uit genoemde jaarverslagen blijkt nl. dat de spoorwegen bijna tweemaal zoveel ton/km hebben vervoerd als de vrachtauto's over een rond zesmaal zo beknopt net.

Het railvervoer blijkt dus ook in relatieve zin verreweg de zuinigste grondgebruiker te zijn. De stadsspoorweg — ook waar deze aan de oppervlakte is gelegen — blijkt dus in ruimtelijk opzicht het aangewezen massavervoersmiddel te zijn voor het centrum der millioenensteden. Alleen hierdoor kan een rigoreuze ontlasting van het straatverkeer worden verkregen.

Ook in verhouding tot het individuele, langzame verkeer van fietsers en voetgangers, blijkt de automobilist verreweg de royaalste straatgebruiker te zijn, nl. rond 9 : 2 (d.i. $4\frac{1}{2}$ -maal zo hoog).

Vervoerskosten.

Wat de kosten van het vervoer betreft, kunnen wij m.b.t. het spoorwegvervoer uit het jaarverslag 1953 der N.S. gemakkelijk het navolgende afleiden. Aangezien ons land in West-Europa het enige voorbeeld is van een sluitende spoorwegexploitatie, mogen dus de kosten van het reizigersvervoer per km *bij benadering* gelijk worden gesteld aan het quotiënt van opbrengst en omvang daarvan. Dit quotiënt leverde voor 1953 een kostcijfer voor de treinreizigers/km op van 3,1 ct. Op dezelfde wijze berekend bedroegen de kosten van de autobusreizigers/km der gezamenlijke dochterondernemingen van N.S. over ditzelfde jaar ook ca 3 ct. Hieruit blijkt dus, dat de vervoerskosten van trein en autobus practisch even hoog liggen en ongeveer 3 ct per reizigers/km bedragen.

Voor het autovervoer kan een dergelijk kostcijfer voor de reizigers/km op de volgende wijze worden benaderd. De kosten van een personenauto liggen op rond 18 ct per km. Rekening houdend met een gemiddelde bezettingsgraad van twee personen per auto, hetgeen aan de hoge kant is, kost dus een automobilisten/km rond 9 ct, d.i. driemaal zoveel als een trein- of busreizigers/km.

De bezettingsgraad bedraagt voor de trein rond 45 pCt, zodat volgens dit gemiddelde het spoorvervoer, zelfs bij behoud van dezelfde frequentie, theoretisch nog over een aanzienlijke inwendige reserve zou beschikken. Hierbij dient men evenwel te bedenken, dat deze reserve alleen gedurende de zgn. „daluren” practisch aanwezig is. In de „spitsuren” treedt daarentegen herhaaldelijk overbezetting op, die bijdraagt tot het gemiddelde percentage van 45.

* *

Samengevat in de navolgende drie conclusies komen onze voorgaande beschouwingen neer op:

- de spoorweg is van de landverkeersmiddelen verreweg de zuinigste grondgebruiker;
- de spoorweg bezit daarbij de grootste vervoerscapaciteit per in beslag genomen oppervlakte-eenheid;
- ook in economisch opzicht is het railvervoer voor *snel* massatransport van personen het aangewezen vervoermiddel.

⁹⁾ Ontleend aan: „Internationales Archiv für Verkehrswezen”. November Heft II 21/1951.

Het sparen in België in 1954

De eerste gegevens, welke over het spaarjaar 1954 in België kunnen verzameld worden, wijzen in hun geheel niet op een afgetekende stijging of daling ten opzichte van 1953. Wel zijn er enkele gevoelige verschuivingen in de samenstelling merkbaar, doch deze schijnen elkaar grotendeels te zullen compenseren.

Het verloop van de tegoeden van particulieren bij de Algemene Spaar- en Lijfrentekas, welke ruim 80 pCt van de inlagen bij de spaarkassen uitmaken, geeft een voldoende indicatie voor het kleinsparen in depositovorm.

Evolutie van het eigenlijke sparen bij de Algemene Spaar- en Lijfrentekas

(in miljoenen frank)

Jaar	Stortingen	Terugbetalingen	Excedent
1950	8.499	7.284	1.215
1951	9.017	7.902	1.115
1952	12.703	7.904	4.799
1953	13.204	9.685	3.519
1954 a)	13.382	10.761	2.621

a) Voorlopige cijfers.

Bron: Algemene Spaar- en Lijfrentekas.

De stortingen stegen nog in geringe mate, maar wegens de merkkelijk grotere toeneming van de opvragingen liep het spaaroverschot van 3,52 tot 2,62 mrd fr. terug. Hieraan dienen nog de gekapitaliseerde interesten toegevoegd te worden ten belope van 1,34 mrd fr. voor 1954, tegenover 1,23 mrd fr. voor 1953.

De daling vertoonde in de loop van het jaar geen neiging tot accentuering doch anderdeels was er ook geen teken van een verbetering.

Dit blijkt duidelijk uit de trimestriële groepering van de verrichtingen. De bewegingen voor beide jaren zijn vrijwel gelijklopend, doch op een verschillend niveau.

Trimestriële verdeling van de spaarbeweging bij de A.S.L.K.

(in miljoenen frank)

	Stortingen		Terugbetalingen		Excedent	
	1953	1954	1953	1954	1953	1954
Trimester I	3.608	3.625	2.059	2.400	1.549	1.225
II	2.980	3.030	2.725	2.912	255	118
III	3.302	3.363	2.388	2.690	914	673
IV a)	3.314	3.364	2.513	2.759	801	605

a) Voorlopige cijfers voor 1954.

Bron: Algemene Spaar- en Lijfrentekas.

De deposito's op boekjes bij de banken, welke grotendeels met particuliere spaartegoeden kunnen gelijkgesteld worden, stegen in 1954 met 0,91 mrd fr. tot 9,56 mrd fr. De toeneming in de loop van 1953 bedroeg 1,00 mrd fr. Er was derhalve eveneens een geringere aangroei, die echter iets minder uitgesproken is dan bij de Algemene Spaar- en Lijfrentekas.

De termijndeposito's (op meer dan 30 dagen) bij de banken op 31 December 1954 beliepen 10,47 mrd fr., tegenover 8,46 mrd fr. één jaar te voren. De toeneming met 2,01 mrd fr. was voor deze rubriek groter dan in 1953, toen zij slechts 1,72 mrd fr. bereikte. Daar het hier grotendeels om secundaire liquiditeiten van de ondernemingen gaat, is deze groei waarschijnlijk een indirect gevolg van de gestadig toenemende geldvoorraad. De stijging compenseert overigens slechts gedeeltelijk het

volledig vrijgeven van de geblokkeerde tegoeden van uitvoerders naar de E.B.U.-landen, welke einde 1953 nog 2,43 mrd fr. bedroegen.

Alle thans beschikbare gegevens nopens de emissies wijzen op een hogere activiteit in 1954 dan in 1953. De door het Instituut voor Economisch en Sociaal Onderzoek te Leuven berekende voorlopige cijfers van de emissies doen zich als volgt voor:

	1953	1954
	(in miljarden frank)	
Aandelen	2,85	3,66
Obligaties van vennootschappen	0,93	0,92
Overheidsleningen	20,52	37,73

De zeer omvangrijke uitgaven van de Overheid gingen daarenboven gepaard met een verdere daling van de kapitalisatievoet van de genoteerde staatsschuld, hetgeen van de omvang van de vraag naar vastrentend papier getuigt. Het rendement op koers van de 4 pCt Geünificeerde Schuld daalde van 4,35 in December 1953 tot 4,21 in December 1954. Voor de korter lopende overheidsfondsen deed zich vóór het jaareinde een koersdaling voor, welke echter geremd werd door vrij omvangrijke steunaankopen van het Rentenfonds. De portefeuille van dit Fonds steeg dan ook tot 4,04 mrd fr. op 31 December 1954, te vergelijken met 2,53 mrd fr. één jaar te voren. Deze aangroei zette slechts in October in en had reeds voor de jaarwisseling zijn hoogtepunt bereikt.

Hoewel terzake nog vrijwel geen gegevens ter beschikking zijn, lijkt het waarschijnlijk dat de netto opnemings van effecten door de particulieren een stijging zal te zien geven. In de eerste plaats kon het emissievolume, inzonderheid dat van overheidsfondsen, zulke intense stijging boeken zonder dat daaraan een even grote toeneming van te beleggen middelen bij de institutionele beleggers beantwoordde. Vervolgens steeg het uitstaande volume van de obligatie- en kasbonschuld van de banken, welke bijna geheel uit „on tap” bij particulieren ondergebracht papier bestaat, van einde 1953 tot einde 1954 met 0,97 mrd fr., d.i. praktisch met een zelfde bedrag als in 1953. Ten slotte werd het jaar 1954 gekenmerkt door een opmerkelijk groeiende terugkeer van het publiek tot de aandelenbeurzen, waarop door alle specialisten de nadruk wordt gelegd. De vrijwel ononderbroken koersstijgingen sedert Juni 1953 zullen hier wel niet vreemd aan zijn. Mede ten gevolge hiervan steeg het maandgemiddelde van de omzet ter beurze van Brussel van 1,37 mrd fr. in 1953 tot 2,27 mrd fr. in 1954, waarvan een ruim gedeelte op de contantmarkt gerealiseerd werd. Als symptoom van de gegroeide belangstelling voor beurswaarden kan terloops nog aangestipt worden dat het enige bestaande collectief beleggingsfonds in Belgische waarden zijn aantal circulerende deelbewijzen in 1954 met 103.000 eenheden zag aangroeien, bij merkkelijk gestegen prijzen, tegenover een vermeerdering van 65.000 in 1953.

Weliswaar werd, voor Nederlandse rekening, vastrentend papier op de Belgische markt aangekocht, doch daarentegen werd een vrij groot volume buitenlandse aandelen gekocht voor Belgische beleggers, zodat het saldo der particuliere kapitaalbewegingen op de betalingsbalans voor de drie eerste trimesters van 1954 negatief was.

Uit dit alles mag ongetwijfeld reeds besloten worden dat

In 1954 de effectenportefeuille der particulieren sterker zal aangegroeid zijn dan in 1953.

De hypotheekinschrijvingen bereikten in 1954 het recordcijfer van 19,8 mrd fr., tegenover 17,6 mrd fr. in 1953 en 15,2 mrd fr. in 1952. Dit moet in verband gebracht worden met de nog toegenomen woningbouwactiviteit. Daar uit de voorlopige gegevens niet blijkt dat de in deze sector werkzame credietinstellingen hun relatieve bijdrage zouden verhoogd hebben, zou hieruit volgen dat het absolute aandeel van de particulieren ook nog verder is toegenomen.

Wat het contractuele en institutionele sparen betreft, de resultaten blijken grondig te zullen verschillen per sector.

De pensioenreserves zullen ongetwijfeld niet meer dezelfde stijging als in 1953 vertonen. De voor kapitalisatie bestemde bijdragen daalden, wat betreft de arbeiderspensioenen ingevolge wijzigingen aan de wetgeving, wat betreft de bediendenpensioenen ingevolge de stagnatie van het bezoldigingsvolume voor deze categorie van werknemers. Anderdeels vervolgen de uitkeringen hun normaal stijgingstempo. De grotere rente-opbrengst van de geconstitueerde reserves zal dus eerst het kleinere overschot tussen bijdragen en lasten moeten compenseren.

Van de levensverzekering wordt een nieuwe en aanzienlijke stijging verwacht, inzonderheid als voordelig effect van de fiscale begunstiging welke voor de onderschrijvers werd geopend door de wet van 10 November 1953, waarvan 1954 het volle gewicht zal dragen.

In de andere sectoren van de maatschappelijke zekerheid moet globaal een niet onaanzienlijke ontsparing tegemoet gezien worden, daar volgens de laatste gegevens alleen reeds in de ziekteverzekering een tekort van ongeveer 1 mrd fr. zou zijn over 1954.

De ingehouden winsten van de ondernemingen zullen, blijkens de eerste balanssen over het boekjaar 1954 welke worden bekendgemaakt, geen grote afwijkingen te zien geven in vergelijking met 1953.

De gegevens betreffende inkomen en besteding, in zoverre als reeds beschikbaar, wijzen op een stijging voor beide. De Agefi-index van de industriële productie komt op 145,6 uit voor 1954, tegenover 141,7 voor 1953, hetzij 2,7 pCt meer. Evenwel steeg de door het I.S.E.O.-Leuven berekende index met 7,7 pCt, nl. van 124,6 in 1953 tot 134,2 in 1954. Volgens dezelfde bron vermeerderde de effectieve tewerkstellingsgraad van 85 tot 86. De productie werd gerealiseerd tegen praktisch stabiele prijzen, zowel groothandel als kleinhandel. Alleen de gevoelige wereldprijzen lagen merkkelijk hoger en de binnenlandse landbouwprijzen uitgesproken lager in 1954 dan in 1953. De index van het gemiddeld uurloon, berekend door de Nationale Bank, steeg van 493 in December 1953 tot 507 einde 1954, terwijl het gemiddelde voor 1954 op 501 uitkomt in vergelijking met 488.

Alle thans beschikbare indicaties betreffende het verbruik, hoewel zeer fragmentair, wijzen toch op een vrij gevoelige vooruitgang. Dit is het geval voor de verkopen in de grootwarenhuizen in praktisch alle afdelingen, de omzet van de groothandel in algemene voedingswaren, het vlees- en boterverbruik, de verkoop van tabakswaaren, het reizigersverkeer per spoor en het binnenlands verblijfs-toerisme.

Globaal doet men derhalve de indruk op: stijging van het inkomen voor alle groepen uitgenomen de landbouwers, stijging van het verbruik, stagnatie van het spaarvolume.

Binnen dit spaarvolume dient de verschuiving onderlijnd te worden van depositosparen naar belegging in effecten.

Tervueren.

Drs J. VAN ESSCHE.

INGEZONDEN STUKKEN

De praktische toepassing der credietverzekering in Nederland

De heer C. P. H. Groenendaal te Amsterdam schrijft ons:

Met zeer veel — ook professionele — belangstelling nam ik kennis van de inhoud van het interessante artikel onder bovenstaande titel van Dr A. D. Bonnet in „E.-S.B.” van 16 Maart jl. Ofschoon ik mij over het algemeen wel met het door Dr Bonnet gevoerde betoog kan verenigen, wil ik toch enkele opmerkingen maken over twee onderdelen: a) de traagheid bij het afsluiten van credietverzekeringen en het daarmee verband houdende voorstel van Dr Bonnet en b) concurrentie met buitenlandse credietverzekeraars.

Dr Bonnet constateert, dat het afsluiten van een credietverzekering veel tijd vraagt, meer tijd dan een exporteur meestal beschikbaar heeft voor het beslissen over een order. Is dit wel juist gesteld? Wat zou deze exporteur doen, wanneer er geen credietverzekering bestond? Zou hij dan, zonder iets van de koper te weten, bereid zijn aan deze een crediet te geven? Immers neen! Ófwel hij kent de koper bij ervaring — wellicht ook persoonlijk — en hij schenkt hem op grond daarvan vertrouwen (al loopt hij daarbij het gevaar, dat dit vertrouwen beschaamd wordt), ófwel hij kent de koper niet (of alleen van naam) en dan zal hij zich toch eerst over diens financiële positie en wijze van zaken doen willen oriënteren. In het eerste geval zal hij terstond kunnen beslissen of hij de order al dan niet wil accepteren. In het tweede geval zal hij, als goed en voorzichtig koopman, moeten besluiten de order te weigeren, als er niet voldoende tijd is informatie over de koper in te winnen. Welnu, niet anders handelt de credietverzekeraar. Heeft hij recente informatie in zijn archief, dan zal hij spoedig kunnen beslissen. Zo niet, dan moet hij informatie inwinnen en dat kost inderdaad tijd, vooral wanneer de koper in een verafgelegen land is gevestigd.

Wanneer ik er van uitga, dat een goed koopman slechts crediet geeft aan hem als goed bekende kopers, dan ligt de conclusie voor de hand, dat de credietverzekering hier niet belemmerend werkt. Want niets belet de koopman om het crediet te geven en dit terzelfder tijd ter verzekering aan te bieden. (Ik zeg „terzelfder tijd”, omdat het een der beginselen der credietverzekering is, dat geen „oude” vorderingen in dekking worden genomen). Er bestaat natuurlijk altijd de mogelijkheid, dat de credietverzekeraar op grond van zijn onderzoek niet bereid is de aangeboden post te dekken en de koopman dus zelf het risico blijft lopen. Maar daar kan hij de credietverzekeraar toch moeilijk een verwijt van maken, want hij nam het-risico op grond van zijn eigen oordeel. Er is trouwens wel degelijk de mogelijkheid om hieraan tegemoet te komen. Ik moet daarbij — zeer in het kort — iets zeggen over de wijze, waarop een credietverzekering kan worden gesloten.

Ofschoon Dr Bonnet terecht opmerkt, dat de kansberekening bij credietverzekering een minder grote rol speelt dan bij andere vormen van schadeverzekering,

spreekt het toch wel vanzelf, dat ook de credietverzekering slechts kan bestaan, wanneer het aantal verzekerde risico's groot is en naar verschillende gezichtspunten een voldoende spreiding vertoont. Het ligt dus voor de hand, dat de het meest aan dit vereiste voldoende vorm van verzekering die is waarbij niet één of enkele uit een groot aantal debiteuren door de aspirant-verzekerde worden aangeboden (moet ik hierbij vermelden, dat dit zelden de beste debiteuren zijn?!), maar zijn gehele omzet of minstens een zeer bepaald gedeelte van zijn omzet, bijv. alle debiteuren in één of enkele landen, alle credieten in een bepaalde sector etc. Doet hij dit, dan kan een polis worden opgemaakt, waarin na onderzoek door de Maatschappij een aantal credietlimieten wordt opgenomen voor die debiteuren, met wie de verzekerde geregeld zaken doet of verwacht te doen, ook al zouden dus bij het afsluiten van die polis nog geen concrete zaken met alle afnemers tot stand zijn gekomen. Uiteraard zal het totaal dezer limieten in een redelijke verhouding moeten staan tot de verwachte omzet resp. de te betalen premie. Heeft hij een dergelijke polis, dan kan hij terstond beslissen over elke order met een der in de polis opgenomen debiteuren.

Wellicht zegt men mij tegen, dat wanneer de omzet over vele honderden debiteuren is verdeeld, het niet doenlijk is voor al deze debiteuren een credietlimiet te doen vaststellen. Inderdaad, maar dat is ook niet nodig. In dergelijke gevallen kan de verzekerde zelf beslissen over het te verlenen crediet tot een tussen de verzekerde en de N.C.M. overeen te komen bedrag, mits dit crediet volgens bepaalde, in de polis nauwkeurig omschreven, richtlijnen als verleenbaar kan worden gequalificeerd. Alleen voor de grotere credieten worden dus bepaalde credietlimieten vastgesteld.

Naar ik meen is hiermede reeds zeer ver tegemoet gekomen aan hetgeen Dr Bonnet als desideratum stelt. Ik kan hem echter niet volgen in het voorstel, dat hij in de laatste kolommen van zijn artikel doet. De credietverzekeraar zal, zoals Dr Bonnet trouwens zelf terecht vermeldt, „een controle over de te verzekerende debiteuren moeten blijven uitoefenen”. Behoudens voor de credieten beneden een zeker bedrag, welke ik in de vorige alinea vermeldde, zal hij steeds een eigen onderzoek willen instellen. Om intussen toch het risico te lopen voor een lager „gedekt percentage” en een hogere premie, zoals Dr Bonnet voorstelt, is niet doenlijk. Ik meen te kunnen volstaan met de eigen woorden van Dr Bonnet: „Het is in de geschiedenis meermalen gebleken, dat credietverzekeraars, die de debiteurenbeoordeling (geheel) aan de verzekerde overlieten, op de duur zeer slechte resultaten kregen en haastig moesten afzien van het verder zaken doen in deze branche”. Zouden de verzekerden daarbij gebaat zijn? Zeker niet, want een belangrijke nevenfunctie van de credietverzekering is het voorkomen van verliezen door tijdige waarschuwing van de zijde van de assuradeur.

Thans punt b). Dr Bonnet betreurt, dat concurrentie met buitenlandse credietverzekeraars niet mogelijk is op grond van een desbetreffende afspraak tussen de maatschappijen in de verschillende landen. Dit is niet geheel juist. De afspraak is niet gebaseerd op de overweging, dat er geen concurrentie zou mogen zijn, maar veeleer op het ook door Dr Bonnet genoemde „morele risico” aan de kant van de verzekerde zelf. Een credietverzekering kan alleen goed functioneren, wanneer de assuradeur van nabij gelegenheid heeft zijn verzekerde goed te leren kennen; een geregeld persoonlijk contact is daartoe

noodzakelijk. De assuradeur mag dit „subjectieve” risico nimmer uit het oog verliezen. De persoon, de zakelijke opvattingen en last but not least de wijze van credietbeoordeling en credietcontrole van zijn verzekerde spelen een rol, die nauwelijks minder belangrijk is dan de beoordeling van diens debiteuren. En dit is niet goed doenlijk ten opzichte van verzekerden, die in een ander land gevestigd zijn. Daarnevens speelt inderdaad ook een rol, althans bij de exportcredietverzekering welke in samenwerking met de Staat wordt bedreven, de omstandigheid, die ook door Dr Bonnet wordt genoemd, dat de Overheid alleen tot deze samenwerking bereid is ten behoeve van ingezetenen.

De heer O. F. Staleman te Bloemendaal schrijft ons:

Het artikel van Dr A. D. Bonnet in „E.-S.B.” dd. 16 Maart jl. stelt, vermoedelijk zonder dat de schrijver dit heeft beseft, een bijzonder belangwekkend probleem aan de orde. De heer Bonnet betoogt nl. dat condities als c.i.f., f.o.b. en franco geen risico-overgangregels scheppen, doch juridisch gezien uitsluitend kostencondities zijn. In deze stelling openbaart zich m.i. een oude controverse, nl. de verhouding jurist - koopman. Deze verhouding moet men in het licht der historische ontwikkeling bezien. Enerzijds de jurist: van oudsher was hij vertrouwd met het Romeinse recht en wat zich daaruit ontwikkelde had. Voor het recht dat zich buiten dat systeem ontwikkelde had hij geen of slechts matige belangstelling. In 1838 maakte men nog een duidelijk onderscheid tussen burgerlijk en handelsrecht. Dat laatste recht beschouwde de jurist als een soort tweedehandsrecht. In 1934 laat men de onderscheiding koopman - niet-koopman vallen. In het nieuwe B.W. zal het oude W.v.K. worden opgenomen. Deze ontwikkeling is logisch. Anderzijds de koopman: hij had geen vertrouwen in de jurist en zijn recht. Het traditionele recht bleef ten achter bij de snelle maatschappelijke ontwikkeling, speciaal op het gebied van de internationale handel. Dientengevolge verwijderde de koopman zich van de jurist en ging noodgedwongen, terwille van de rechtszekerheid, zelf recht scheppen, alsmede de rechtspraak in eigen hand nemen (arbitrage). Op deze wijze ontstond er buiten de wet een voor de koopmansstand eigen rechtsregime.

Ik moge volstaan met deze korte, uiteraard onvolledige, schets. Eén ding is echter duidelijk, men kan de betekenis van de bedingen c.i.f., f.o.b. en franco niet verklaren aan de hand van de wet; veeleer zal men de verklaring moeten zoeken in wat partijen er mee bedoelen. De stelling van de heer Bonnet getuigt dat deze opvatting nog niet algemeen is doorgedrongen. De genoemde bedingen zijn nl. zowel kostenbedingen als risicobedingen. De wet geeft omtrent het risico een aanvullende regeling, het staat partijen dus vrij daarvan af te wijken. Bij het c.i.f.- en f.o.b.-beding hebben partijen wel degelijk bedoeld dat het risico hier overgaat bij de inlading. Het franco-beding zou ik hier verder buiten beschouwing willen laten, gezien de mindere belangrijkheid daarvan, doch ook voor het franco-beding geldt dat het een risicobeding is.

Het eigenaardige is nu dat de heer Bonnet zelf opmerkt dat de risico-overgangregels bij export meestal vervat zijn in internationale afspraken of gebruiken, terwijl hij tevens aanvaardt dat het risico kan overgaan bij de inlading. Als men dit laatste aanvaardt dan moet toch een gevolg van consequent doordenken zijn, dat uit het c.i.f.- en f.o.b.-beding risico-overgangregels voortvloeien; im-

mers, wat zijn genoemde bedingen anders dan uitingen van die internationale afspraken en gebruiken. Nu wil ik nog niet eens stellen dat c.i.f. en f.o.b. leveringsbedingen zijn, zodat de eigendom ook bij de inlading zou overgaan. Deze opvatting wordt overigens vrij veelvuldig aangehangen. De discussie hierover zou echter een te technisch-juridisch karakter dragen, gezien de vele complicaties die zich bij dit probleem voordoen. In bovenstaand betoog hoop ik aangetoond te hebben dat men c.i.f. en f.o.b. wel degelijk ook als risicobedingen moet zien en ik geloof ook wel dat vele moderne juristen deze mening zullen delen.

Naschrift.

Het deed mij veel genoegen, van de heer *Groenendaal* een dergelijke reactie op mijn beschouwing over de praktische toepassing van de credietverzekering te hebben ontvangen. De heer *Groenendaal* is nl. wel bij uitstek deskundig op het betreffende gebied. Als antwoord op zijn uiteenzettingen moge het volgende dienen:

a) *ad de tijdrovende afsluitingsprocedure.*

De heer *Groenendaal* heeft m.i. de taak voorbijgezien, welke de credietverzekering voor de exporteur in het algemeen heeft te vervullen en welke taak bestaat in het verschaffen van een extra reservefonds. Dit extra fonds moet en kan de exporteur in staat stellen tot het aangaan van meer en/of grotere transacties dan hij met slechts zijn eigen reserves voorzichtigheidshalve mag of kan aangaan. Het is, dit in aanmerking nemende, niet juist om te stellen, dat de exporteur, die over een belangrijke order moet beslissen welke hij zou willen verzekeren, de transactie voorlopig maar zou moeten aangaan en het crediet alvast maar moet verlenen op dezelfde wijze als hij zonder verzekering zou doen, en dan maar moet afwachten of de verzekering (oftewel het extra-reservefonds) zal worden verleend. Neen, wanneer een exporteur de verzekering wenst, dan is dit gewoonlijk omdat hij de betreffende zaak niet zonder het verzekeringsfonds wil of kan afsluiten in verband met de voor hem alleen te zware risico's. Zo gezien, dient hij de zaak te laten voorbijgaan, wanneer hij niet zeker van de dekking is. Om hem tot het afsluiten van een dergelijke transactie in staat te stellen, behoort de verzekering snel tot stand te kunnen komen, zonder tijdrovende procedure. Er zijn wel degelijk beletselen voor de koopman om een nog te verzekeren crediet alvast te geven en tezelfder tijd de verzekering aan te bieden, en dan verder af te wachten of zij zal worden geaccepteerd.

Inderdaad bestaan er verschillende mogelijkheden voor de exporteur om onder de huidige omstandigheden voorzorgsmaatregelen te nemen, zodat hij reeds over een verzekering beschikt wanneer dit nodig mocht zijn (voorlopige polis, omzet-polis, meerdere debiteuren polis, telegrafische en voor-informaties). Ik duidde dit reeds aan, doch merkte tevens op dat deze voorzorgsmaatregelen extra-lasten meebrengen in de vorm van kosten. Dikwijls zijn deze (premie- of informatiekosten) niet onaanzienlijk.

Ten aanzien van de zelfbeoordeling met betrekking tot kleinere debiteuren in een omzet-polis kan nog worden gezegd, dat ook dit systeem extra-lasten meebrengt, en wel in de vorm van een franchise naast het reeds steeds te dragen eigen risico per schade. Weliswaar heeft de franchise enige verlagende werking op het premiepercentage, doch het is zeer de vraag, of dit voordeel regelmatig opweegt tegen het nadeel.

De gedane suggestie inzake voorlopige dekking tegen verhoogde premie en met verhoogd eigen risico bedoelde een oplossing te geven die aan beide partijen recht doet wedervaren. Helaas kan de heer *Groenendaal* deze suggestie nog niet aanvaarden. Hij wijst in dit verband uitdrukkelijk naar de door mij gememoreerde slechte resultaten van credietverzekeraars die teveel aan de verzekerden overlieten.

Deze slechte resultaten waren evenwel het gevolg van een te grote onvoorzichtigheid over de gehele lijn van deze verzekeraars. Het verhoogde eigen risico bij de voorlopige dekking (waardoor een aanmerkelijk deel van het in de betreffende transactie geïnvesteerde kapitaal aan gevaar gaat blootstaan, hetgeen de exporteur automatisch tot voorzichtigheid zal nopen) en daarbij nog de voorlopig verhoogde premie geven echter ruime waarborgen, die de genoemde oplossing wellicht verdedigbaar kunnen maken.

Een betere oplossing is uiteraard alleszins mogelijk te achten. Het streven zij er slechts op gericht dat er een oplossing wordt gevonden, waardoor zonder dikwijls vergeefs gemaakte extra kosten een snelle dekking wordt bereikt.

b) *ad concurrentie.*

Wat de oorzaken ook mogen zijn, het feit van gebrek aan concurrentie is nu eenmaal aanwezig en dit is van het standpunt van verzekerden en makelaars gezien, te betreuren. Er werd nog niet gesteld dat de redenen van de concurrentieloze toestand onjuist zouden zijn.

* * *

Het door de heer *Staleman* aangeroerde onderwerp is inderdaad bijzonder belangwekkend. Een gedetailleerde beschouwing zou echter in dit kader te ver voeren, zoals de heer *Staleman* terecht opmerkt. Met een kort wederwoord moge daarom ook mijnerzijds worden volstaan.

Het wettenrecht en het praktijkrecht voor de handel wijken zeer zeker herhaaldelijk van elkaar af. Dit is evenwel niet zozeer het gevolg van een strijd tussen jurist en koopman, alswel van het feit dat de praktijk nu eenmaal altijd en op elk gebied (niet alleen op dat van de koopman) veel meer wisselende behoeften heeft dan een wetgever op een bepaald ogenblik kan voorzien. De wetgever is dan ook meestal zo verstandig geweest om in het resultaat van zijn arbeid, de wetten, voldoende ruimte open te laten door middel van „regelend” of „aanvullend” recht voor het vormen van „praktijkrecht”. Elke ware jurist zal aan dat praktijkrecht evenzeer belang hechten als aan het wettenrecht. „Koopmansrecht” en „juristenrecht” behoeven dus zeer zeker niet met elkaar in strijd te komen. Dit wat het algemene deel van de reactie van de heer *Staleman* betreft.

Over de uitleg van de c.i.f.-, f.o.b.-, franco en dergelijke condities moge worden gezegd, dat ik mijn mening dat het kostencondities en geen leverings- of risico-overgang-condities zijn, moet handhaven. Met een voorbeeld moge dit nader worden geargumenteerd. Stel dat een exporteur verkoopt c.i.f. New York, inlading te Rotterdam. De c.i.f.-New York conditie betekent toch dat de exporteur zorgt voor en de kosten draagt van de vracht, verzekering, rechten e.d. tot New York. De inlading en daarmee m.i. ook meestal de risico-overgang geschiedt evenwel te Rotterdam. Dat bij de f.o.b.-conditie de momenten gewoonlijk samenvallen in tijd, doet aan de onderscheiding niet af. De koopman en de jurist kunnen elkander in het bovenstaande zeer wel vinden.

AANTEKENING

De werkende bevolking van Engeland.

In tijden, waarin een beroep wordt gedaan op alle productieve krachten in de maatschappij, wordt pas goed beseft, van welke betekenis de „natuurlijke hulpbronnen” van een land zijn. Een voorbeeld daarvan vindt men in de grotere waardering die men in Engeland door de oorlog 1939-1945 heeft gekregen voor de arbeidende bevolking. In een artikel onder de titel „Britain's manpower, pre-war and post-war”¹⁾ wordt gesteld dat het misschien het meest verheugende na-oorlogse verschijnsel is dat de beschikbare arbeid in veel groter mate volledig wordt benut — zij het niet steeds in de meest productieve aanwending — dan in de jaren voor de oorlog, met hun verspilling door werkloosheid, het geval was. Dit mag zeker gezien worden als een gevolg van de ervaringen in de oorlog, toen duidelijker dan ooit bleek, dat de arbeid ongetwijfeld de grootste „natuurlijke hulpbron” van Engeland is.

Het constateren van deze herwaardering geeft aanleiding tot het stellen van de vraag, hoe het arbeidsaanbod van thans zich verhoudt tot dat van voor de oorlog, en welke veranderingen er in de tussentijdse periode hebben plaats gevonden in de verdelen van de arbeid over de veelheid van beroepen en bedrijven. Daartoe uitgaande van de officiële statistieken stuit men helaas op een moeilijkheid, omdat er een breuk in de serie is. Tot 1948 werden de cijfers in de eerste plaats verkregen door telling van het aantal werkloosheidsboekjes die uitgereikt waren aan diegenen die onder de Unemployment Acts verzekerd waren. Deze wetten waren echter in hun toepassing beperkt tot bepaalde categorieën van de werkende bevolking zodat een groot aantal werknemers dat buiten het schema viel slechts via schatting of uit andere bronnen in de statistiek kon worden opgenomen. Het in werking treden van de National Insurance Acts in 1948 bracht een veel groter deel van de werkende bevolking onder administratieve controle en daarmee in de statistiek. Naast deze moeilijkheid van de onvergelykbaarheid der totalen in jaren voor en na 1948, rijzen bovendien problemen als men de verdeling van de werkende bevolking over de bedrijfstakken wil vergelijken, omdat in 1948 veranderingen in de groepering werden aangebracht.

Wel zijn voor medio 1948 de cijfers der werkende bevolking zowel volgens de oude als de nieuwe methode van berekening gepubliceerd. De twee totaalcijfers vertonen een verschil van ongeveer 2,6 mln: de oude berekeningswijze geeft als totaal 20,3 mln, de nieuwe 22,9 mln. Het verschil wordt voor een deel verklaard door het opnemen in de statistiek van ongeveer 500.000 in huisdienst werkenden en het volledig meetellen van ongeveer 800.000 personen die maar een gedeelte van de tijd werken, en daarom in de oude statistiek voor slechts de helft werden gerekend. Het dan nog resterende verschil is terug te voeren op een aantal in de statistiek opgenomen oudere arbeiders en ten slotte op een nauwkeuriger vaststelling van de totale werkende burgerbevolking, hetgeen voor het eerst door middel van de administratie der nationale verzekering mogelijk was.

Ondanks deze statistische moeilijkheden is het toch mogelijk de belangrijkste verschuivingen in de omvang en verdeling van de werkende bevolking na te gaan. De gevolgen van de mobilisatie gedurende de oorlog spreken

het duidelijkst door de sterke toename van de totale werkende bevolking — sterker dan de toename van de totale bevolking — tussen 1939 en 1943. Daardoor steeg het deel dat de werkende bevolking van de totale bevolking uitmaakt in die jaren van 42 pCt tot 47 pCt. In de jaren na 1943 daalde dit percentage weer geleidelijk door daling van het aantal werkende vrouwen, de verhoging van de leerplichtige leeftijd in 1947 en de afname van het aantal arbeiders dat na de pensioengerechtigde leeftijd blijft werken. In 1948 — op oude basis — was het percentage daardoor weer op het oude niveau van 42 teruggekeerd. Op nieuwe basis berekend was de werkende bevolking echter 47 pCt van de totale bevolking; op dit niveau handhaafde de verhouding zich tot 1954. In October 1954 bedroeg de werkende bevolking 23.723.000, een cijfer dat nog niet eerder was bereikt. Toch is het bijna zeker dat in 1943, toen de industriële mobilisatie de top bereikte en werkloosheid te verwaarlozen klein was, de werkende bevolking een groter deel van de totale bevolking uitmaakte dan thans het geval is.

Het grootste deel van de toename der werkende bevolking in oorlogstijd werd bereikt door het grotere aantal werkende vrouwen. Daar veel vrouwen slechts een gedeelte van de tijd werken is het moeilijk een schatting te maken van de betekenis van de vrouwenarbeid in verhouding tot de totale werkende bevolking. Het schijnt echter, dat thans ongeveer een derde gedeelte van de werkende bevolking uit vrouwen bestaat. Dat is een geringer gedeelte dan in 1943, maar een groter dan dat van voor de oorlog: toen was het waarschijnlijk niet groter dan ongeveer een vierde. Geschat wordt dat 45 pCt van het totale aantal werkende vrouwen is gehuwd en tot de „employee class” behoort. In Mei 1953 waren twee van elke drie vrouwelijke werknemers in de leeftijdsgroep van 30 tot 49 jaar, gehuwd.

Gedurende de oorlog werden aan alle bedrijfstakken werknemers onttrokken ten behoeve van de oorlogvoering. Anderzijds breidde het aantal werknemers uit door de inschakeling van voordien werklozen en van

Verdeling van de werkende bevolking in Engeland, 1938-1954 a)-.

	Op oude basis			Op nieuwe basis		
	1938	1945	1948	1948	1954	
Militaire dienst	0,4	5,1	0,9	0,9	0,8	Militaire dienst
Landbouw en visserij	0,9	1,0	1,1	1,2	1,1	Landbouw en visserij
Metaalnijverheid b)	2,6	3,9	3,5	3,9	4,4	Metaalnijverheid b)
Chemische nijverheid	0,3	0,4	0,4	0,4	0,5	Chem. nijverheid
Bouwbedrijf d)	1,3	0,7	1,4	1,5	1,4	Bouwbedrijf e)
Scheepvaart en vervoer	1,2	1,3	1,5	1,8	1,7	Vervoer en verbindingen
Nationale en lokale overheid	1,4	2,0	2,2	1,4	1,3	Nationale en lokale overheid
Gas, electriciteit en water	0,2	0,2	0,3	0,3	0,4	Gas, electriciteit en water
Andere diensten	1,8	1,3	1,8	—	—	
Mijnbouw	0,8	0,8	0,8	0,9	0,9	Mijnbouw
Textielnijverheid	0,9	0,6	0,8	0,9	1,0	Textielnijverheid
Kleding en schoeisel	0,7	0,5	0,6	0,7	0,7	Kleding en schoeisel
Voedingsnijverheid	0,6	0,5	0,6	0,7	0,9	Voedingsnijverheid
Andere nijverheden	1,3	0,8	1,3	—	—	
Distributie	2,9	2,0	2,4	2,5	2,7	Distributie
Handel, bankwezen, verzekeringsmaatschappijen f)	—	—	—	—	—	
Werklozen	1,7	0,1	0,3	0,3	0,2	Werklozen
	—	—	—	1,4	1,6	Andere nijverheden
	—	—	—	3,9	4,0	Andere diensten
Totale werkende bevolking	19,5	21,6	20,3	22,9	23,5	

- a) Bij vergelijking van de cijfers welke op de oude basis berekend zijn met die op de nieuwe basis dient tevens rekening te worden gehouden met wijzigingen in de gebruikte indeling. De categorieën „andere nijverheden” en „andere diensten” zijn daarom niet tegenover elkaar opgenomen.
 b) Inclusief scheepsbouw. c) Exclusief scheepsbouw.
 d) „Building and civil engineering”. e) „Building and contracting”.
 f) Deze categorie komt in de nieuwe indeling niet meer voor.

¹⁾ Midland Bank Review, November 1954.

vrouwen. De statistiek van de werkende bevolking kan echter de veranderingen in de kwaliteit van de arbeid die daarmee gepaard gingen, niet weergeven.

Zoals uit het linkergeedeelte van de tabel kan worden afgeleid, nam het leger van 1938 tot 1945 met 4,7 mln personen toe; de essentiële oorlogsindustrie — chemische en metaalnijverheid — nam 1,5 mln man meer op. De enige andere groep waarin een toename van het aantal tewerkgestelden kan worden geconstateerd is de Overheid. De totale absorptie van leger, Overheid en oorlogsindustrie bedraagt in de periode van 1938 tot 1945 6,8 mln personen. Hierin werd voorzien door de toename van de werkende bevolking (2,2 mln), het bijna geheel verdwijnen van de werkloosheid (1,6 mln) en de rest door contractie in andere sectoren (3,0 mln). De grootste teruggang vond plaats in de distributiesector (bijna 1,0 mln) en in de bouwnijverheid (meer dan 0,5 mln).

In 1948 behoorden de meeste verstoringen uit de oorlogstijd tot het verleden: het leger was gereduceerd met 4,2 mln man en de totale werkende bevolking was met ruim 1,3 mln afgenomen. Toch bleef de verdeling van de arbeidende bevolking over de verschillende sectoren op sommige punten belangrijk afwijken van de verdeling in 1938. De metaalnijverheid handhaafde een hoog werkgelegenheidsniveau, waardoor het aantal werknemers in deze sector bijna 1,0 mln boven het vooroorlogse peil bleef. De sectoren welke in de oorlog over geringere aantallen werknemers beschikten expandeerden na 1945 weer. Sommige bereikten het niveau van 1938 weer of kwamen nog hoger, andere — met name de distributie, kleding- en schoeiselandindustrie, handel en bankwezen — bleven aanmerkelijk daaronder.

In de periode na 1948 kwam de verdeling van de beschikbare arbeidskrachten sterk onder invloed van de defensie-uitgaven. De sectoren welke in de oorlog expandeerden nemen ook nu weer in relatieve betekenis toe: chemische en metaalnijverheid, de laatste uitgezonderd scheepsbouw en de fabricage van machines voor de textielindustrie. De enige sector waar, buiten de twee genoemden, in de gehele periode van 1938 tot 1954 een toename van het aantal werknemers valt te constateren is de (centrale) Overheid.

Het bovenstaande leidt tot de conclusie, dat de verdeling en, tot op zekere hoogte, de omvang van de totale werkende bevolking thans weer worden bepaald door hetzelfde krachten spel op de arbeidsmarkt als vóór de oorlog. Er is echter één verschil. Vóór de oorlog kwam de vraag naar de meest effectieve verdeling van de beschikbare arbeid nauwelijks ter sprake omdat er steeds grote reserves beschikbaar waren. De arbeidsschaarste in de oorlog heeft echter tot gevolg gehad, dat men thans arbeid wenst aan te wenden in de meest nuttige richting met gelijktijdige handhaving van volledige werkgelegenheid.

MEDEDELINGEN VOOR ECONOMISTEN

Op uitnodiging van de regenten van de Prof. F. de Vries-Stichting zal door Prof. J. E. Meade van de London School of Economics een drietal voordrachten worden gehouden over het onderwerp: „The Theory of Customs Unions”. Deze voordrachten zullen worden gehouden op 27 April a.s. te 15 uur en op 28 April te 11 en 15 uur in het gebouw van de Nederlandsche Economische Hoogeschool te Rotterdam.

* * *

Op Maandag 25 April a.s. zal Dr Dr-Ing. e.h. Ernst Kuss, Vorsitzender des Vorstandes der Duisburger Kupferhütte voor de Afdeling Rotterdam van het Genootschap Nederland-Duitsland spreken over: „Partnerschaft, Friede im Betrieb und gerechter Lohn”. Deze lezing zal worden gehouden in Hotel Atlanta, ingang Aert van Nesstraat. Aanvang te 20 uur precies. Men kan zich opgeven bij het Genootschap Nederland-Duitsland, p/a Kamer van Koophandel, tel. 117450, toestel 87.

GELD- EN KAPITAALMARKT

De geldmarkt.

Hoewel 21 April — het einde van de lopende kaspercentageperiode — naderde, was van een verkrapping op de geldmarkt niets te constateren. Verwondering baarde dit niet, daar de banken in het begin dezer periode zó ver boven hun verplichte minimumtegoeden bij De Nederlandsche Bank zaten, dat zij thans om het vereiste gemiddelde te bereiken niet tot het bijeenschrapen van kas behoeften over te gaan.

Callgeld bleef hierdoor op $\frac{1}{2}$ pCt ruim aangeboden, terwijl ook in de marktdisconto's — voor kort papier bijv. ca $\frac{7}{8}$ - $\frac{15}{16}$ pCt — weinig verandering kwam.

De kapitaalmarkt.

In Wallstreet vond de geleidelijke stijging van het aandelenkoersniveau, die daar medio Maart aanving, ook de afgelopen week voortgang. Dow Jones Industrials bereikte daarbij een nieuw record van 425,5 per 15 April. Ook op de Amsterdamse aandelenmarkt bleef de stemming rustig met vaste ondertoon. Hoezeer de ontwikkeling in Wallstreet hier met argusogen wordt gevolgd bleek wel uit de aandacht, die in Amsterdam werd gewijd aan de verhoging van het disconto met $\frac{1}{4}$ pCt door de Federal Reserve Bank van Kansas City (!). Daaruit werd nl. geconcludeerd, dat men in de Verenigde Staten thans werkelijk „iets” gaat doen om de snelle stijging van de bankcredieten en met name ook van de effectencredieten te remmen.

De haussestemming, die in Amsterdam heerst, wordt o.a. gedemonstreerd door het achterwege blijven van koersstijgingen bij gunstige berichten uit het bedrijfsleven; deze zijn blijkbaar reeds bij voorbaat in het huidige koersniveau verdisconteerd. De vorige week was zulks bijv. het geval bij de publicatie van de zeer aanzienlijke winststijging van Philips in 1954 (nl. van 35 pCt t.o.v. 1953). Thans was hetzelfde waar te nemen bij de publicatie van de Unilevercijfers over 1954; de winst was hier 24 pCt hoger dan over 1953, het dividend werd bepaald op 14 pCt over het in 1954 door de bonus met 25 pCt vergrote aandelenkapitaal. Voor de vooruitgang van de resultaten der A.K.U. over het eerste kwartaal 1955 t.o.v. het laatste kwartaal 1954 gold hetzelfde.

Dat de haussestemming inmiddels nog niet zo ver is voortgeschreden, dat het aandelenrendement in verhouding tot de obligatierendementen (ad ca 3 à $3\frac{1}{2}$ pCt) excessief laag is geworden, wordt geïllustreerd door het door de Rotterdamsche Bank berekende aandelenrendement van 4,8 pCt per ult. Maart 1955. Ook per ult. December 1954 bedroeg dit rendement 4,8 pCt, zodat de invloeden van koersstijgingen en dividendverhogingen elkaar in het eerste kwartaal van 1955 ongeveer in evenwicht hebben gehouden.

Met ingang van 12 April bracht De Nederlandsche Bank door het verlenen van enige Algemene Vergunningen een verruiming aan in de deviezenvoorschriften, geldend

Voor

VRAAG OF AANBOD

op het gebied van

- Kantoorbehoeften
- Brandkasten
- Machines
- Apparaten
- Fabrieks- en kantoorgebouwen
- Industrieterreinen enz. enz.

is een annonce in „Economisch-Statistische Berichten” de meest aangewezen weg.

voor aan- en verkoop van buitenlandse effecten door ingezetenen. Onder andere is thans toegestaan tegen betaling in guldens alle buitenlandse effecten te kopen, die in het betreffende land of hier officieel ter beurze zijn genoteerd. Daar er t.o.v. E.B.U.-landen reeds een belangrijke mate van liberalisatie op dit gebied bestond, is deze verruiming vooral voor de dollarfondsen van praktische betekenis.

Het principe, dat de Centrale Bank geen deviezen beschikbaar stelt voor het aankopen van buitenlandse fondsen blijft echter ten volle gehandhaafd. De deviezen, nodig voor effectenaankopen in het buitenland, zullen moeten komen uit hetgeen er door *verkoop* van dgl. fondsen vrij komt. Technisch komt dit tot uiting in het creëren van speciale rekeningen, nl. de „Effectendollarrekening” en „Herbeleggingsrekeningen” (in diverse valuta). Daar tegoeden op deze rekeningen verhandelbaar zullen zijn, zullen er dus in de toekomst koersen tot stand komen van effectendollars, effectenponden enz., die de vraag-aanbod verhoudingen bij publiek en beroepshandel voor de in de betreffende valuta's luidende effecten zullen weerspiegelen.

DE TWENTSCHE BANK N.V.

Gecombineerde Maandstaat op 31' Maart 1955

Kas, Kassiers en Dag-geldleningen . . . f.	106.649.876,94	Kapitaal f.	49.000.000,-
Nederlands		Reserve „	20.000.000,-
Schatkistpapier „	445.300.000,-	Bouwreserve „	1.000.000,-
Ander Overheidspapier „	53.331.094,29	Deposito's op Termijn „	268.040.347,89
Wissels „	15.666.699,53	Crediteuren „	737.646.877,54
Bankiers in Binnen- en Buitenland. „	39.111.289,39	Geaccepteerde Wissels „ Door Derden	1.061.326,74
Effecten, Syndicaten en Waarden „	50.991.355,12	Geaccepteerd „	4.205.858,84
Prolongatiën en Voorschotten tegen Effecten „	34.278.550,25	Overlopende Saldi en Andere Rekeningen „	30.211.894,38
Debiteuren „	354.139.034,76		
Deelnemingen (incl. Voorschotten). „	6.698.405,11		
Gebouwen. „	5.000.000,-		
	<u>f. 1.111.166.305,39</u>		<u>f. 1.111.166.305,39</u>

Een grote Nederlandse onderneming met vestigingen in Azië-en Zuid-Amerika, zoekt voor haar hoofdkantoor te Rotterdam, een

hoofd administratie

Van deze functionaris, die een veelomvattende administratief-organisatorische taak krijgt, wordt in het bijzonder verwacht, dat hij de werkzaamheden betreffende de concernboekhouding en de bedrijfsboekhoudingen van buitenlandse vestigingen verder coördineert. Voorts zal hij optreden als adviseur van de directie inzake financiële aangelegenheden.

Gegadigden dienen een grondige theoretische kennis en ruime ervaring te bezitten (lid V.A.G.A. of N.I.v.A.)

Voor huisvesting kan eventueel gezorgd worden.

Eigenhandig geschreven brieven worden onder No. 48 ingewacht bij onderstaand bureau, dat gemachtigd is nadere gegevens te verstrekken (tel. 51006, toestel 3).

Psychologisch Adviesbureau
L. Deen en Dr J. G. H. Bokslag
Nwe Binnenweg 474, R'dam

Aand. indexcijfers

Algemeen	243,4	242,7
Industrie	345,1	345,1
Petroleum	331,0	331,3
Scheepvaart	233,9	231,3
Banken	189,6	190,9
Indon. aand.	79,8	78,6

Aandelen

Kon. Petroleum	602	602%
Unilever	395	396
Philips	367½	361%
A.K.U.	303%	298%
Kon. N. Hoogovens	289¼	286
Van Gelder Zn	283	280

7 April 1955	15 April 1955
243,4	242,7
345,1	345,1
331,0	331,3
233,9	231,3
189,6	190,9
79,8	78,6

H.A.L.	189	185
Amsterd. Rubber	127	126
H.V.A.	162	159
Staatsfondsen		
2½ pCt N.W.S.	77½	77½
3-3½ pCt 1947	100 ¹¹ / ₁₆	100%
3 pCt Grootboek 1946	100½	100 ¹ / ₁₆
3 pCt Dollarlening	97%	98%
Diverse obligaties		
3½ pCt Gem. R'dam 1937 VI	102¼	102½
3¼ pCt Bkv. Ned. Gem. 1954 II/III	100%	101 ³ / ₁₆
3½ pCt Philips 1948	102¾	103
3¼ pCt Westl. Hyp. Bank	100%	101

J. C. BREZET

N.V. NUTRICIA

te

Zoetermeer

vraagt een

COMMERCIEEL ADJUNCT-DIRECTEUR

Gezocht wordt een functionaris met uitgebreide praktische en theoretische handelskennis en ruime ervaring op het gebied van verkoopleiding in het bijzonder wat betreft exportzaken. Hoge eisen worden gesteld ten aanzien van economisch en bedrijfsorganisatorisch inzicht. Verlangd wordt een opleiding op academisch niveau en volledige beheersing van de moderne talen.

Candidaten zullen eventueel worden uitgenodigd voor een psychologisch onderzoek.

Eigenhandig (niet met ballpoint) *geschreven* brieven met *volledige* inlichtingen over leeftijd, opleiding en praktijk en vergezeld van twee recente pasfoto's (van voren en opzij) vóór 30 April a.s. aan de Nederlandsche Stichting voor Psychotechniek, Wittevrouwenkade 6, Utrecht, onder nummer E.S.B. 100651.

PTT

DE POSTCHEQUE- EN GIRODIENST

vraagt

een chef

voor de

afdeling Organisatie en Efficiency.

Minimum leeftijd 30 jaar.

Vereisten: doctoraal examen in de economische wetenschappen of daarmee gelijk te stellen opleiding. Ervaring op het gebied van organisatie en efficiency. In staat leiding te geven aan een afdeling van middelgrote omvang.

Geboden wordt aan hem, die de nodige geschiktheid blijkt te bezitten, een interessante werkkring met goede vooruitzichten.

Salaris afhankelijk van opleiding, leeftijd en ervaring f 8000,— tot f 12000,— per jaar.

Belanghebbenden moeten bereid zijn zich te onderwerpen aan een psychologisch onderzoek.

Schriftelijke sollicitaties met uitvoerige gegevens en recente pasfoto te richten aan de Directeur van de Postcheque- en Girodienst, Spaarneplein 2 te 's-Gravenhage.

Wanneer U Stafpersoneel zoekt

zult u ongetwijfeld uw oproep het liefst plaatsen in een blad, welks lezerskring een zo hoog mogelijk aantal serieuze gegadigden telt.

De lezerskring van „Economisch-Statistische Berichten” wordt praktisch uitsluitend gevormd door leidende functionarissen in handel, industrie en overheid.

De grootte van deze groep is vrijwel constant. Aangezien de redactie van „E.-S.B.” hierop is ingesteld, legt zulks uiteraard beperkingen op aan de oplaag en dus ook . . . aan het aantal reacties op personeelsannonces in dit blad.

Indien echter het **gehalte** der sollicitaties door U van doorslaggevende betekenis wordt geacht, adviseren wij U het voorbeeld te volgen van de talrijke vooraanstaande ondernemingen, die van het medium „E.-S.B.” gebruik maken voor het oproepen van sollicitanten voor leidende technische, organisatorische, administratieve, commerciële en sociale functies.

Advertentie-afdeling

Postbus 42 — Schiedam

BUREAU VOOR
PERSONEELVERZEKERING

AMSTLEVEN

